MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS
OF DENMARK

ROD, INTERSEKCIONALNOST I PROGRESIVNI STAVOVI U BOSNI I HERCEGOVINI

KLJUČNI NALAZI NA OSNOVU SCORE BiH 2025

SA KOMPARATIVNIM UVIDIMA IZ SCORE BiH 2020

Autori:
Selin Uretici,
Solomiia Myronovych,
dr. Ilke Dagli-Hustings

Saradnici:
Viktoriia Kharchenko,
Alexander Guest,
Elvis Žutić

Stavovi, zaključci i preporuke predstavljene u ovom dokumentu ne odražavaju nužno stavove UNDP-a, Ambasade Kraljevine Danske i njihovih partnera.

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS
OF DENMARK

ROD, INTERSEKCIONALNOST I PROGRESIVNI STAVOVI U BOSNI I HERCEGOVINI

KLJUČNI NALAZI NA OSNOVU SCORE BiH 2025

SA KOMPARATIVNIM UVIDIMA IZ SCORE BiH 2020

Izvršni sažetak

Ovaj izvještaj razmatra rod kroz intersekcionalnu perspektivu u Bosni i Hercegovini (BiH), koristeći SCORE BiH 2025 i komparativne uvide iz SCORE BiH 2020. Izvještaj ide dalje od opštih poređenja žena i muškaraca kako bi ispitao na koji način dolazi do intersekcije roda sa etničkom pripadnošću, dobi i ranjivošću u oblikovanju različitih analitičkih dimenzija poput međugrupne harmonije, ekonomske i lične sigurnosti, pristupa uslugama, psihološkog blagostanja i progresivnih stavova.

Na agregatnom nivou, muškarci i žene iskazuju uglavnom slične ishode za većinu indikatora. Smislene razlike pojavljuju se uglavnom kod Agresivnosti, gdje muškarci imaju veći skor, te u Načinu razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti, gdje žene imaju veći skor. Ovo su očekivani i uobičajeni nalazi u više od 20 konteksta u kojim je SCORE proveden. Oni takođe naglašavaju važnost razmatranja maskuliniteta kroz intersekcionalnu perspektivu, posebno među mlađim muškarcima, čiji se stavovi i iskustva izdvajaju kao važna oblast za politike i programiranje. Međutim, ovi agregatni rezultati prikrivaju važne razlike među podgrupama. Stoga se u ovom izvještaju iznose sljedeći ključni argumenti:

1. **Rod sam po sebi nije dovoljna jedinica za analizu. Da bi bila korisna, rodna analiza u BiH mora biti intersekcionalna.**

2. **Mlade žene osjećaju se manje fizički sigurno u svakodnevnom životu nego bilo koja druga dobno-rodna grupa, a Bošnjakinje se suočavaju sa jedinstvenim i sve izraženijim osjećajem nesigurnosti.**

3. **Muškarci smatraju da su više isključeni iz građanskog života i života zajednice, posebno Hrvati, što može imati posljedične efekte na progresivne stavove.**

4. **Ranjivost je snažnija eksplanatorna varijabla od roda kada je riječ o ekonomskoj sigurnosti, pružanju usluga, marginalizaciji i grupnoj frustraciji.**

5. **Među ženama, agresivnost raste sa ranjivošću, dok među muškarcima ostaje relativno nepromijenjena bez obzira na nivo ranjivosti. Ovo zahtijeva različite logike intervencija.**

6. **Mladi muškarci su izrazito manje progresivni i od starijih muškaraca i od žena iz svih dobnih grupa. Oni iskazuju niže nivoe Društvene tolerancije, Načina razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti i Poštivanja ljudskih prava, uz više nivoe Etnonacionalizma, što ima značajne implikacije za društvenu koheziju i demokratsku otpornost.**

Mlade žene u dobi od 18 do 35 godina iskazuju slabiju Ličnu sigurnost u odnosu na druge rodno-dobne grupe, posebno u pogledu osjećaja zaštićenosti od nasilja u svakodnevnom životu, povjerenja u policiju da im može pružiti zaštitu, te osjećaja sigurnosti prilikom kretanja ulicama noću. Ovo ukazuje na širi izazov u pogledu javne sigurnosti i povjerenja u organe za provođenje zakona. To je takođe važno za društvenu koheziju jer nesigurnost utiče na mobilnost, pristup uslugama, građansko i ekonomsko učešće, te na mogućnost ravnopravnog učestvovanja u životu zajednice.

Pogoršanje percipirane Lične sigurnosti među Bošnjakinjama jedan je od najurgentnijih nalaza. Bošnjakinje imaju niži skor u pogledu Lične sigurnosti u poređenju sa Bošnjacima, kao i niži skor u odnosu na Srpkinje i Hrvatice. Njihov se skor smanjio sa 6,5 u 2020. godini na 5,5 u 2025. godini, dok su druge rodno-etničke grupe ostale stabilne. Ovo nije samo rodno pitanje niti samo etničko pitanje. Upravo je intersekcija ova dva pitanja ono što stvara ovaj obrazac. Percipirano pogoršanje u skladu je sa pesimističnijim skorovima Bošnjakinja u pogledu Osjećaja postignutog napretka, što uključuje izraženiju percepciju da je došlo do pogoršanja u pogledu povjerenja, ljudskih prava, prava žena, kvalitete života i lične sigurnosti. Ovo nije apstraktna zabrinutost, već se radi o konsistentnim nalazima koji oblikuju životnu stvarnost i buduće životne perspektive žena. Stoga, unapređenje sigurnosti i zaštite žena zahtijeva ciljanu pažnju kreatora politika i onih koji osmišljavaju programe.

Percipirani pristup lokalnim građanskim i prostorima u zajednici uvodi drugačiji, ali i jednako važan rodno uslovljeni obrazac. Muškarci općenito, a posebno Hrvati, iskazuju slabiji pristup centrima, sportskim objektima, omladinskim centrima, javnim otvorenim prostorima i kulturnim prostorima u lokalnoj zajednici. Ovaj jaz se povećao između 2020. i 2025. godine, uglavnom zato što

se pristup za žene poboljšavao neujednačeno u odnosu na muškarce. Stoga se ovo ne bi trebalo tumačiti samo kao nedostatak infrastrukture. To takođe može ukazivati na slabu uključenost u građanski život, niži nivo učestvovanja u inicijativama pod vodstvom organizacija civilnog društva, društvenu izolaciju, te na percepciju da postojeći prostori nisu relevantni, pristupačni i društveno-politički neutralni. Budući da se Pristup otvorenim javnim prostorima pokazuje kao pozitivan pokretač Progresivnih stavova, slabiji pristup može imati posljedične implikacije na društvenu toleranciju, stavove o rodnoj ravnopravnosti i podršku ljudskim pravima.

Samoprocijenjena ranjivost se kod nekoliko indikatora pokazuje kao snažniji eksplanatorni faktor od roda. Ranjiviji ispitanici iskazuju slabiju Ekonomsku sigurnost, Ličnu sigurnost, Pružanje usluga, Mentalno blagostanje, Marginalizaciju i Grupnu frustraciju. Međutim, muškarci i žene sa sličnim nivoima ranjivosti često iskazuju uglavnom slične ishode. Ovo sugeriše da bi rodno osjetljivi programi takođe trebali biti osjetljivi na ranjivost, te da trebaju integrisati ekonomsku sigurnost, psihosocijalno blagostanje, iscjeljivanje trauma i socijalnu zaštitu, umjesto da ih se tretira kao paralelne sektore.

Agresivnost zahtijeva posebnu pažnju. Sveukupno, muškarci iskazuju više nivoe agresivnosti od žena. Međutim, odnos između ranjivosti i agresivnosti razlikuje se po rodu. Među ženama, agresivnost raste s višim nivoima ranjivosti, što ukazuje na to da smanjenje ekonomske, psihosocijalne i društvene ranjivosti takođe može pomoći u smanjenju ishoda povezanih s agresivnošću. Kod muškaraca, agresivnost ostaje relativno stabilna kod svih grupa koje su iskazale ranjivost, što ukazuje na to da samo smanjenje ranjivosti vjerovatno neće značajno smanjiti agresivnost. Stoga bi programi usmjereni na muškarce trebali biti komplemetarni naporima na smanjenju ranjivosti, uz intervencije koje promovišu emocionalnu regulaciju, nenasilne strategije suočavanja, podršku zasnovanu na razumijevanju traume, rješavanje sukoba i pozitivne maskulinitete.

Može se reći da se strateški najznačajniji jaz u stavovima odnosi na mlađe muškarce. Prema svim mjerenjima progresivnih stavova, što uključuje i Društvenu toleranciju, Način razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti i Podršku ljudskim pravima, mlađi muškarci imaju niži skor u odnosu na sve druge rodno-dobne grupe. Te razlike nisu marginalne. Njihovi niži skorovi posebno su vidljivi u stavovima prema LGBTQI osobama, Romima, Jevrejima, izbjeglicama, stranim radnicima i osobama drugačije etničke i vjerske pripadnosti. Takođe su manje šanse da će podržavati političko liderstvo žena, jednak pristup mogućnostima zapošljavanja, reproduktivnu autonomiju, slobodu okupljanja i druga načela zasnovana na pravima. Mlađi muškarci takođe bilježe najviše nivoe etnonacionalizma, jednog od najsnažnijih negativnih pokretača Progresivnih stavova u prediktivnom modelu.

Ovaj se nalaz treba smatrati prioritetom za programe društvene kohezije i demokratske otpornosti, ali ne na način na koji se mladi muškarci stigmatiziraju kao rizična grupa. Rezultati prije ukazuju na to da mlađi muškarci mogu biti više izloženi i prijemčiviji za restriktivne rodne norme, isključujuće narative o identitetu, poruke protiv prava, online ekosisteme vršenja uticaja, te za oblike društveno-političke frustracije koji smanjuju otvorenost prema pluralizmu i vrijednostima zasnovanim na pravima. Istovremeno, relativno progresivniji stavovi uočeni među starijim muškarcima ukazuju na potencijalnu vrijednost međugeneracijskih pristupa koji podstiču pozitivne uzore i konstruktivne načine izražavanja maskuliniteta. Shodno tome, adekvatan odgovor ne leži u moralizirajućem podizanju svijesti, već u kontinuiranom angažmanu koji kombinuje pozitivne maskulinitete, građansko obrazovanje, građanstvo zasnovano na pravima, vršnjački dijalog, međugeneracijsku razmjenu, nenasilnu komunikaciju, vještine medijacije, izloženost narativima pomirenja i smislene mogućnosti za društveno i ekonomsko učešće. Dijalog pod vodstvom zajednice i sigurni prostori za refleksiju mogu pružiti dodatnu podršku za pozitivno formiranje identiteta, empatiju i otpornost na isključujuće narative. Prediktivni model identifikuje puteve koji će najvjerovatnije ojačati Progresivne stavove, pružajući jasne ulazne tačke za programe, uz istovremeno povezivanje ove dimenzije sa širim naporima iz oblasti reformi i dobrog upravljanja. Najsnažniji pozitivni pokretači Progresivnih stavova su Optimizam u pogledu budućnosti EU, Međugrupna harmonija sa vanjskim grupama i Rod. Dodatni pozitivni pokretači uključuju Pristup otvorenim javnim prostorima, Građansku svijest, Preuzimanje odgovornosti za sukob, Ličnu sigurnost i Kritičku medijsku pismenost. Najsnažniji negativni pokretači su Etnonacionalizam, Agresivnost i Opravdavanje nasilja, uz to da se Podrška ulozi religije u politici

također povezuje s nižim nivoima Progresivnih stavova. Važno je napomenuti da Izloženost nacionalističkim narativima sama po sebi ne predviđa značajno niže progresivne stavove, dok ih, s druge strane, Kritička medijska pismenost predviđa. Ovo ukazuje na to da je način na koji se ljudi susreću s narativima i obrađuju ih važniji od sadržaja kojim su izloženi.

Ovi pokretači (te faktori koji se nisu pokazali kao pokretači) pružaju praktične pravce za osmišljavanje dobro prilagođenih politika i programa. Oni također pokazuju da programi usmjereni na poruke o rodnoj ravnopravnosti i ljudskim pravima nisu dovoljni ukoliko istovremeno ne jačaju građansku svijest, javnu sigurnost, građansku infrastrukturu i infrastrukturu zajednice, preuzimanje odgovornosti za sukob i vjerodostojne narative usmjerene na budućnost.

Preporuke su organizirane oko četiri uzajamno osnažujuća pravca:

1. Ojačati ličnu sigurnost, te red i zakon kroz rodno odgovoran rad policije, procjene sigurnosti u zajednici, sigurnije rute do škola i centara za pružanje usluga, kao i vidljive institucionalne propratne radnje na lokalitetima u kojim je Lična sigurnost najslabija.

2. Smanjiti jaz u pristupu građanskim i prostorima u zajednici kroz participativne revizije[1] i lokalno prilagođena ulaganja u nepolitizirane prostore zajednice koji su otvoreni za sve, bez obzira na etničku pripadnost, rod i dob.

3. Rješavati jaz u progresivnim stavovima među mlađim muškarcima kroz programe zasnovane na vještinama iz oblasti pozitivnih maskuliniteta, vršnjački dijalog, građansko obrazovanje, sagledavanje perspektive drugih i nenasilnu komunikaciju, te ponuditi smislene pravce djelovanja.

4. Ugraditi rodnu ravnopravnost kao međusektorski element u programe izgradnje mira i društvene kohezije, te razvoja mladih i zajednice.

Posmatrani zajedno, nalazi pokazuju da SCORE može pružiti podršku preciznijim i djelotvornijim programima putem utvrđivanja oblasti u kojim su rizici skoncentrisani, grupa koje su najviše pogođene i pokretača za koje je najvjerovatnije da mogu dovesti do pomjeranja ka željenim ishodima. Analiza ukazuje na potrebu za integrisanim intervencijama koje povezuju sigurnost i vladavinu prava, psihosocijalno blagostanje, građansko učešće, rodnu ravnopravnost, javne prostore i demokratske vrijednosti. Ovo je posebno važno u BiH, u kojoj post-konfliktna naslijeđa, etnopolitička fragmentacija i neujednačen razvoj i dalje oblikuju kako životna iskustva tako i stavove. Shodno tome, rodnu ravnopravnost i intersekcionalnost treba uvesti u glavne tokove svih politika i programa, ali ne kao dodatni sloj, već kao ključnu analitičku i praktičnu perspektivu za izgradnju inkluzivnijeg, otpornijeg i kohezivnijeg društva.

1 **Participativne revizije** su procjene javnih prostora koje predvodi zajednica, u okviru kojih stanovnici sistematski identifikuju barijere, rizike i mogućnosti za poboljšanja kako bi se uticalo na lokalno planiranje i intervencije.

Sadržaj

Uvod 8

Metodologija 12
Pristup uzorkovanju 12
Kako tumačiti SCORE 14

Poglavlje 1. Elementi društvene kohezije i rod 16

Poglavlje 2. Intersekcionalna analiza roda 20
2.1 Rod i etnička pripadnost 22
2.2 Rod i dob 26
2.3 Rod i ranjivost 31

Poglavlje 3. Pokretači progresivnih stavova 36

Poglavlje 4. Preporuke 44

O SCORE-u i partnerima 50
SCORE Bosna i Hercegovina 50
Partneri SCORE-a 50

Prilozi 52
Glosar 52
Analitička metodologija 54
Literatura 55

Uvod

Uvod

Rodna prava i ravnopravnost dobijaju sve veću institucionalnu pažnju u Bosni i Hercegovini (BiH) kroz jačanje opredijeljenosti u okviru politika, veću usklađenost s evropskim upravljanjem i reformskim agendama zasnovanim na pravima, te obnovljeni fokus na prevenciju nasilja, inkluziju i ravnopravno učešće. To se ogleda u pomacima poput implementacije Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine 2023.–2027.[2] i zakonodavstva o rodnoj ravnopravnosti i zabrani diskriminacije[3], kontinuiranog napretka u okviru agende „Žene, mir i sigurnost“[4], pojačanog praćenja pružanja zaštite u vezi rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici, te sve većeg naglaska na ravnopravnosti, nediskriminaciji i osnovnim pravima u okviru šireg procesa pristupanja Bosne i Hercegovine EU i reformskog procesa[5]. Međutim, napredak je i dalje spor i neujednačen, te je oblikovan duboko ukorijenjenim patrijarhalnim normama, trajnim socio-ekonomskim nejednakostima i političkom nestabilnošću koje i dalje utiču na provedbu, upravu i kontinuitet reformi. Značajni izazovi i dalje postoje u oblastima kao što su učešće na tržištu rada, politička zastupljenost, neplaćene usluge njege, rodno zasnovano nasilje i zaštita ranjivih i marginaliziranih grupa[6]. Ovi rodni izazovi nisu relevantni samo za pitanja socijalne pravde, već i za šira pitanja inkluzije, demokratske otpornosti, društvene kohezije i dugoročne izgradnje mira u društvu koje je i dalje oblikovano naslijeđem postkonfliktnog perioda, etnopolitičkom fragmentacijom i neujednačenim razvojem.

Ove nejednakosti rijetko se doživljavaju samo kroz rod. U Bosni i Hercegovini, životna su iskustva također oblikovana kroz etničku pripadnost, dob i socio-ekonomski položaj, što često stvara višeslojne obrasce isključenosti. **Shodno tome, ovaj izvještaj primjenjuje intersekcionalni analitički pristup kako bi se išlo dalje od binarnih poređenja žena i muškaraca i istražilo na koji način rod stupa u interakciju sa drugim identitetima i demografskim faktorima** u oblikovanju kohezije, sigurnosti, blagostanja, inkluzije i učešća u društvu.

Intersekcionalna analiza predstavljena u ovom izvještaju fokusira se na odabrane dimenzije identiteta i okolnosti, konkretno na rod u kombinaciji sa dobi, etničkom pripadnošću i samoprocijenjenom ranjivošću, tamo gdje veličina uzorka omogućava pouzdanu i smislenu analizu. Druge karakteristike, a što uključuje i invaliditet, seksualnu orijentaciju i rodni identitet, status raseljene osobe, život u ruralnim područjima i ispitanike koji ne pripadaju trima konstitutivnim narodima, nisu analizirane u kombinaciji s rodom zbog nedovoljne veličine uzorka za pouzdano raščlanjivanje. Kako bi se ovo ograničenje djelimično prevazišlo, istraživanje uključuje mjeru samoprocijenjene ranjivosti, pri čemu ispitanici navode pripadaju li jednoj ili više grupa koje se suočavaju s povećanom ranjivošću, uključujući i prethodno navedene grupe. Iako ova mjera obuhvata širok raspon iskustava ranjivosti, ne treba je tumačiti kao zamjenu za zasebnu analizu svakog intersekcionalnog identiteta. Shodno tome, nalazi ne predstavljaju sve moguće intersekcionalne kombinacije roda, već ističu one za koje postoji dovoljno dokaza da se prepoznaju smisleni obrasci i utiče na izradu politika i programa.

Ispitujući kako dolazi do intersekcije roda sa ovim faktorima, izvještaj nastoji utvrditi gdje nejednakosti i dalje postoje i koje rodne podgrupe mogu biti izložene većoj isključenosti ili ranjivosti. U konačnici, **ovaj izvještaj ima za cilj da utvrdi praktične ulazne tačke za politike i programe zasnovane na dokazima koji mogu ojačati rodnu ravnopravnost, društvenu koheziju, inkluziju i dugoročnu izgradnju mira**. Kako bi se obuhvatila ova dinamika, analiza predstavljena u ovom izvještaju organizirana je oko skupa ključnih analitičkih dimenzija koje pružaju sveobuhvatno

2 Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine 2023–2027 (Sarajevo, 2023).
3 Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine. (bez datuma). *Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini*. Dostupno na engleskom jeziku na: https://arsbih.gov.ba/english/law-on-gender-equality-in-b-h/
4 UN Women (2025), Petnaest godina provedbe agende „Žene, mir i sigurnost“ u Bosni i Hercegovini: naučene lekcije i preporuke (Sarajevo, Bosna i Hercegovina).
5 UNDP. (2024). *Barometar rodne ravnopravnosti: Bosna i Hercegovina*. Barometar ispituje preovlađujuće rodne norme, stereotipe i nejednakosti širom Bosne i Hercegovine, sa naglaskom na način na koji tradicionalne rodne uloge i patrijarhalne društvene norme i dalje oblikuju mogućnosti, donošenje odluka i svakodnevni život uprkos napretku u pravnom okviru i okviru politika. Dostupno na: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/barometar_eng_web_0.pdf
6 Adaptacija UN Women (2021), *Profil rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: UN Women Bosna i Hercegovina.

Slika 1. Analitički okvir koji prikazuje ključne dimenzije analize, povezane indikatore i strateški značaj svake dimenzije.

ANALITIČKA DIMENZIJA	INDIKATORI	STRATEŠKI ZNAČAJ / OBRAZLOŽENJE
Ključni elementi društvene kohezije	• Međugrupna harmonija • Inkluzivna pripadnost • Osjećaj da se postiže napredak • Podrška institucijama • Konstruktivno građanstvo	Obuhvata opšte obrasce društvene kohezije i omogućava direktno poređenje sa glavnim okvirom SCORE-a.
Sigurnost i pristup	• Ekonomska sigurnost • Ekonomske mogućnosti • Lična sigurnost • Pristup lokalnim građanskim prostorima i prostorima zajednice • Pružanje usluga	Identificira strukturne nejednakosti i razlike u pristupu resursima i sigurnosti kako bi se uticalo na ciljane politike za uklanjanje nejednakosti.
Psihološko blagostanje	• Mentalno blagostanje • Agresivnost	Pruža uvid u percepcije i emocionalna stanja koja utiču na stavove, ponašanja i angažman.
Društvena inkluzija	• Marginalizacija • Grupne frustracije	Ističe razlike u inkluziji i učešću, što je posebno relevantno za ranjive i marginalizirane grupe.
Progresivni stavovi	• Društvena tolerancija • Način razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti • Podrška ljudskim pravima	Pruža uvid u rodno uslovljene razlike u progresivnim stavovima relevantnim za ravnopravnost, prava, inkluziju i širi demokratski razvoj.

razumijevanje strukturnih nejednakosti, psihosocijalnih uslova, ishoda društvene kohezije i razlika u stavovima, uz istovremenu usklađenost sa širim okvirom SCORE-a.

Dimenzije predstavljene na Slici 1 kolektivno ispituju da li razlike između žena i muškaraca odražavaju šire obrasce strukturne nejednakosti, nejednakog pristupa, psihosocijalne ranjivosti, isključenosti, te nedovoljne uključenosti u građanski život. Kombinovano omogućavaju da se u izvještaju procijene i životna stvarnost i dimenzije nejednakosti u BiH.

Pored ovih analitičkih dimenzija, izvještaj uvodi i progresivne stavove kao zasebnu oblast za dalja istraživanja, sa fokusom na društvenu toleranciju, podršku ljudskim pravima i načine razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti. Progresivni stavovi usko su povezani sa demokratskom otpornošću, društvenom inkluzijom, mirnim suživotom i širim prioritetima evropskih integracija. Oni takođe predstavljaju bitnu analitičku oblast zato što pomažu u procjeni načina na koji se otvorenost, inkluzija i otpornost na isključujuće narative mogu razlikovati ne samo po rodu već i među intersekcionalnim društvenim grupama.

Iz tog razloga, progresivni stavovi ne razmatraju se samo deskriptivno već i putem prediktivnog modeliranja. Iako se rodnim poređenjima može utvrditi postoje li razlike između žena i muškaraca u pogledu tolerancije, podrške pravima i stavova o rodnoj ravnopravnosti, njima se ne može objasniti koji su faktori najsnažnije povezani s tim razlikama. Prediktivno modeliranje omogućava da analiza ide dalje od dijagnosticiranja kroz utvrđivanje razlika i usmjeri se ka razumijevanju potencijalnih pravaca promjena povezanih s izgradnjom progresivnijeg društva koje prihvata toleranciju, rodnu ravnopravnost i ljudska prava.

U tom kontekstu, ovaj izvještaj nastoji odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

- Na koji način se obrasci u okviru SCORE-indikatora razlikuju po rodu kada se uzmu u obzir intersekcionalni identiteti poput dobi, etničke pripadnosti, socio-ekonomskog statusa i samoprocjene ranjivosti?

- Kako su se obrasci u okviru indikatora promijenili za muškarce i žene u periodu između SCORE 2020 i SCORE 2025, te u kojoj se mjeri te promjene razlikuju po rodu?

- Koji su faktori povezani s Progresivnim stavovima u Bosni i Hercegovini, te da li su oni drugačiji za mlade muškarce u dobi od 18 do 35 godina?

Metodologija

Metodologija

Istraživanje SCORE provedeno je u Bosni i Hercegovini u tri talasa – 2014., 2020. i 2025. godine – čime se pruža više od deset godina podataka o društvenoj koheziji, međugrupnim odnosima, građanskim stavovima i otpornosti u zemlji. Ovaj izvještaj prvenstveno se zasniva na trećem i najnovijem talasu, provedenom u periodu od 2025. do 2026. godine u partnerstvu sa SeeD i Prism Research.

Prikupljanje podataka za studiju iz 2025. godine preliminarno je provedeno u periodu novembar-decembar 2025. godine, s tim što se u periodu januar-februar 2025. u određenoj mjeri nastavilo sa prikupljanjem podataka putem neposrednog razgovora i korištenjem programa za lično intervjuisanje uz pomoć kompjutera (Computer-Assisted Personal Interviewing (CAPI). Terenski rad obavio je Prism Research iz Sarajeva koristeći aplikaciju SurveyToGo. U februaru 2026. godine provedene su i fokus grupe kao komplementarna kvalitativna komponenta radi podrške tumačenju odabranih nalaza i unapređenja određenih komponenti upitnika.

Pristup uzorkovanju

Strategija uzorkovanja zasnivala se na najrecentnijim dostupnim zvaničnim podacima o stanovništvu, odnosno podacima iz popisa stanovništva Bosne i Hercegovine iz 2013. godine i procjenama Prism Research o broju stanovnika[7]. Uzorak je osmišljen tako da bude reprezentativan na nivou cijele države za punoljetno stanovništvo Bosne i Hercegovine, te da obuhvata urbana i ruralna područja i osigurava zastupljenost po rodu, dobi, etničkoj pripadnosti, entitetima i regijama. Reprezentativni uzorak za BiH obuhvatio je 3.170 ispitanika. Domaćinstva su odabrana metodom slučajne rute, dok su ispitanici unutar domaćinstava odabrani metodom posljednjeg rođendana.

Istraživanje je također uključivalo dodatne („*booster*“) uzorke u deset prioritetnih opština i zajednica: Brčko distrikt, Srebrenica, Teslić, Doboj, Prnjavor, Mostar, Stolac, Odžak, Jajce i Velika Kladuša. Dodatni uzorci osmišljeni su kako bi omogućili detaljniju analizu na lokalnom nivou u odabranim opštinama i zajednicama. Minimalna veličina uzorka na svakoj *booster*-lokaciji iznosila je 110 popunjenih upitnika. Kombinovani skup podataka, uključujući i reprezentativni uzorak za državu i *booster*-intervjue, obuhvatio je 3.800 ispitanika. Odabir domaćinstava proveden je istom metodom slučajne rute, a ispitanici su odabrani metodom posljednjeg rođendana.

Osim ako nije drugačije navedeno, nalazi predstavljeni u ovom izvještaju zasnivaju se na ponderisanom reprezentativnom uzorku za državu od 3.170 ispitanika. Podaci iz *booster*-a korišteni su samo kada je izričito naznačena analiza na lokalnom nivou ili na nivou pojedinačne opštine i ne bi ih trebalo tumačiti kao dio državnog uzorka osim ako to nije jasno navedeno.

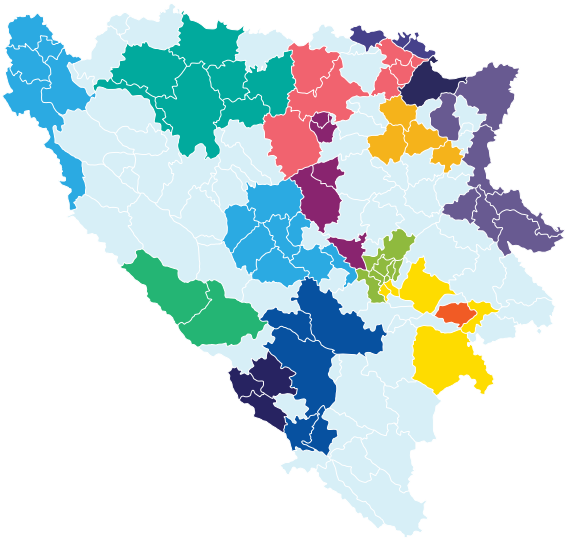
Podaci iz istraživanja ponderisani su po dobi, rodu, etničkoj pripadnosti i tipu naselja, u skladu sa dostupnim podacima iz popisa stanovništva iz 2013. godine, uz zadržavanje proporcionalne distribucije ispitanika po kantonima/regijama i, posljedično, po entitetima. Na državnom nivou, margina greške uzorka manja je od ±2%. Na nivou entiteta, margina greške iznosi približno ±3%, dok za Brčko distrikt iznosi približno ±9%.

Izvještaj uključuje odabrana poređenja s prethodnim SCORE-istraživanjem, provedenim u periodu oktobar 2019. – mart 2020. godine. I to je istraživanje proveo Prism Research putem neposrednog razgovora i korištenjem aplikacije CAPI, a obuhvatilo je reprezentativni uzorak za državu od 3.637 ispitanika. Talasi iz 2020. i 2025. godine slijedili su uporedive principe uzorkovanja i ponderisanja, pri čemu su oba istraživanja ponderisana korištenjem popisa stanovništva Bosne i Hercegovine iz 2013. godine kao ključne demografske referentne tačke. Time se jača uporedivost procjena na nivou cijele zemlje u dva talasa.

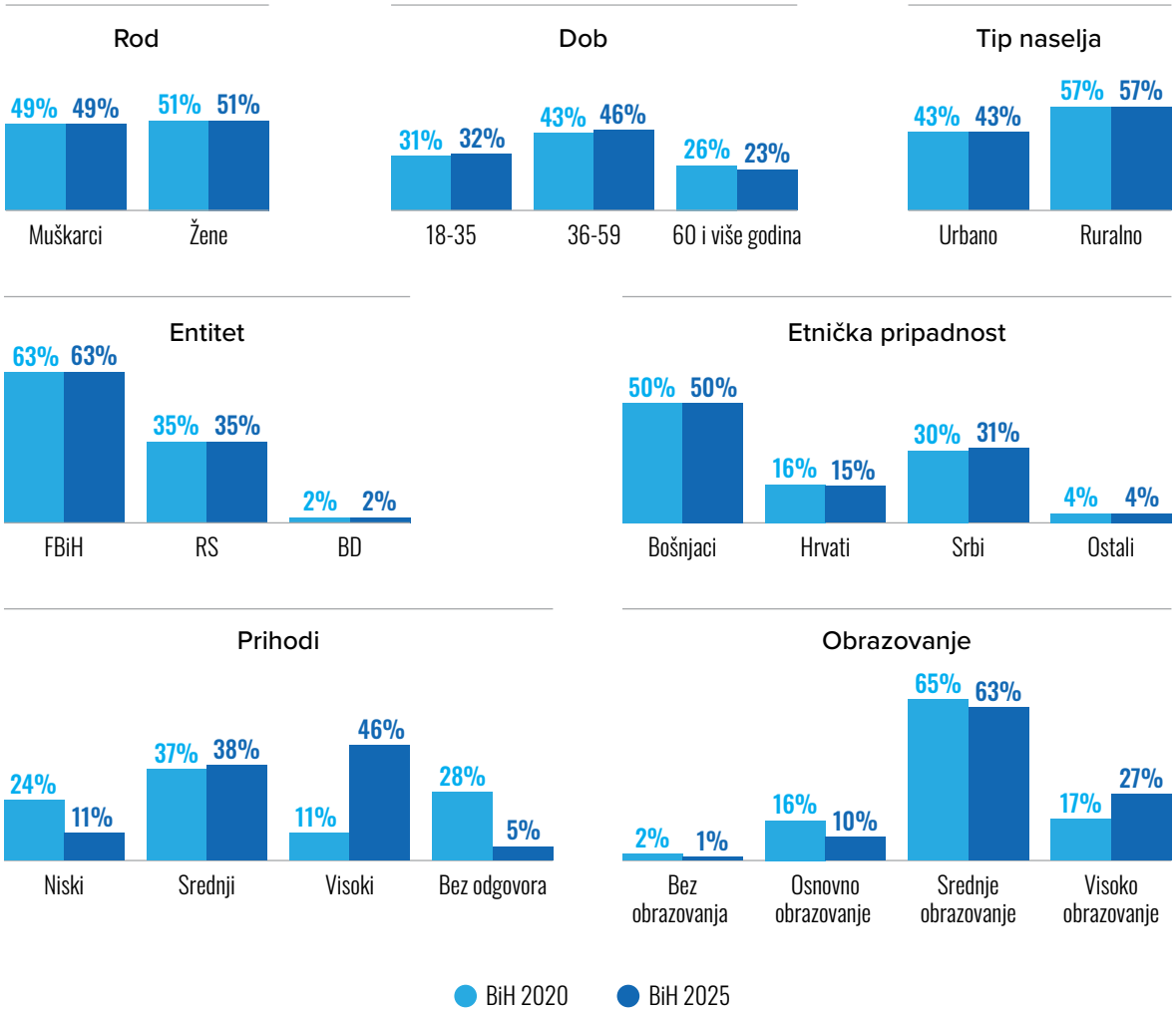
7 Iako ovi podaci pružaju najbolju moguću osnovu za osiguravanje reprezentativnosti na nivou cijele države, demografske promjene tokom protekle decenije — što uključuje smanjenje broja stanovnika, interno raseljavanje, starenje stanovništva i kontinuirano iseljavanje — mogu značiti da se trenutna struktura stanovništva razlikuje od okvira korištenog za ponderisanje. Ova ograničenja treba uzeti u obzir prilikom tumačenja procjena za određene demografske grupe. Međutim, primijenjeni postupci ponderisanja pomažu u smanjenju potencijalnih pristrasnosti i osiguravaju da nalazi ostanu u velikoj mjeri reprezentativni za rezidentno stanovništvo Bosne i Hercegovine.

Slike 2. i 3. pružaju više detalja o lokacijama uzorkovanja i demografskoj distribuciji uzorka.

Slika 2. Mapa opština u kojim je istraživanje provedeno 2020. i 2025. godine

Slika 3. Demografski profil ispitanika

Kako tumačiti SCORE

SCORE BiH 2025 kvantificira nivoe društvenih pojava korištenjem indikatora zasnovanih na pitanjima iz SCORE-ankete. Korištenje više pitanja za kreiranje jednog indikatora omogućava nam da ih pouzdano mjerimo iz različitih perspektiva. Bodovanje za svaki indikator ide od nula do deset, pri čemu 0 označava potpuno odsustvo određene pojave kod pojedinca, na određenoj lokaciji ili u društvu, dok 10 označava njenu snažnu prisutnost. Toplinske mape, poput ove prikazane ovdje, prikazuju pojedinačne skorove koje su u našem uzorku za taj konkretni indikator postigli entiteti i BD.

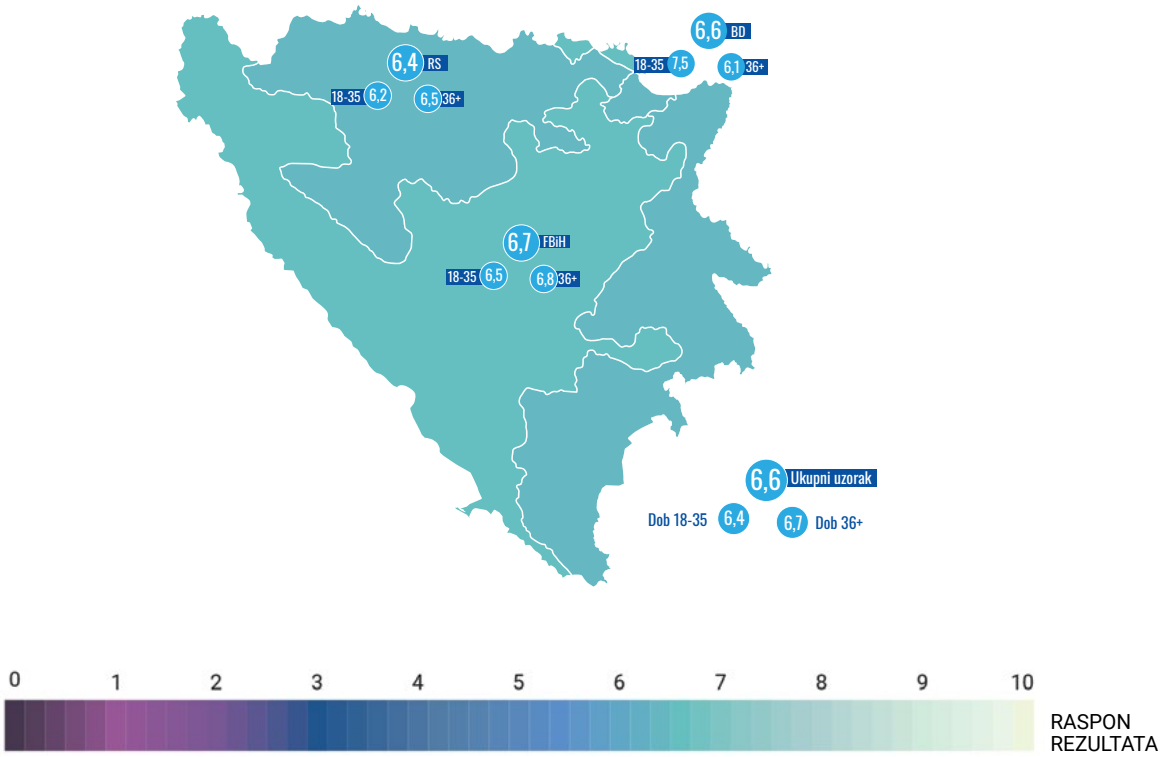
Naprimjer, indikator Inkluzivnog građanskog identiteta, prikazan ovdje, mjeri se pomoću tri pitanja, na skali od 0 („Veoma se ne slažem“) do 4 („Veoma se slažem“).

U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete sa sljedećim tvrdnjama?

1. Kod svih etničkih grupa u BiH ima više stvari koje nas ujedinjuju nego što nas razdvajaju.
2. Osjećam da trebamo pronaći zajednički identitet koji uključuje Srbe, Bošnjake, Hrvate i sve stanovnike BiH.
3. Različite etničke grupe u BiH dijele zajedničku kulturu i način života.

Zatim se stavke na ovoj skali sumiraju i reskaliraju na skalu od 0 do 10 kako bi se dobili rezultati prikazani na mapi dole, na osnovu sljedeće jednačine: (Q1+Q2+Q3)*10/12

Inkluzivni građanski identitet

Poglavlje 1.

Elementi društvene kohezije i rod

Poglavlje 1.
Elementi društvene kohezije i rod

Društvena kohezija u BiH konceptualizirana je kroz pet ključnih dimenzija: Međugrupna harmonija sa vanjskim grupama, Inkluzivna pripadnost, Konstruktivno građanstvo, Podrška institucijama BiH i Osjećaj postignutog napretka. Ovaj okvir utemeljen je kako na akademskoj literaturi, tako i na opsežnim konsultacijama sa akterima provedenim u sklopu SCORE-procesa. Zajedno, ove dimenzije pružaju višedimenzionalno razumijevanje načina na koji se pojedinci odnose prema institucijama, zajednicama i širem društvenom razvoju. Ovo poglavlje ispituje na koji način ove dimenzije variraju po rodu i intersekcijskim društvenim karakteristikama, uz označavanje mjesta na kojim se pojavljuju nejednakosti i utvrđivanje implikacija za inkluzivnije politike i programe.

Međugrupna harmonija sa vanjskim grupama obuhvata povjerenje, percepcije prijetnji i spremnost na angažovanje sa svim etničkim i društvenim grupama. Inkluzivna pripadnost odražava stepen u kojem se pojedinci identifikuju sa osjećajem zajedničke pripadnosti BiH koji nadilazi etničke i regionalne podjele. Konstruktivno građanstvo razmatra građansku svijest, građansku dužnost i spremnost na doprinos zajednici i javnom životu. Podrškom institucijama BiH procjenjuje se povjerenje u institucije na državnom nivou i njihova percipirana legitimnost. Istovremeno, u okviru osjećaja postignutog napretka mjere se percepcije o tome da li se zemlja kreće ka stabilnijoj, sigurnijoj i prosperitetnijoj budućnosti u svim socioekonomskim i sociopolitičkim dimenzijama.

Slika 4. ilustruje razlike iz šire perspektive u elementima društvene kohezije za muškarce i žene, te ističe rodne podgrupe kod kojih se pojavljuju značajna odstupanja. Sveukupno, ishodi društvene kohezije u Bosni i Hercegovini u 2025. godini ostaju umjereni, pri čemu većina dimenzija bilježi vrijednosti iznad srednje vrijednosti od 5 na skali od 0 do 10. Inkluzivna pripadnost bilježi najvišu vrijednost, što sugeriše da je zajednička identifikacija s Bosnom i Hercegovinom i dalje relativno snažna, uprkos kontinuiranoj društvenoj i političkoj fragmentaciji. Međugrupna harmonija, Podrška institucijama BiH i Konstruktivno građanstvo i dalje su uglavnom stabilni i na umjerenom nivou. Jedini jasan izuzetak je Osjećaj postignutog napretka, koji ostaje znatno niži u odnosu na ostale dimenzije, a što odražava rasprostranjeni pesimizam u pogledu socioekonomskog i sociopolitičkog pravca razvoja zemlje. Za detaljniju analizu elemenata društvene kohezije, koja uključuje šire trendove tokom vremena, vidjeti *Izvještaj SCORE BiH 2025 o trendovima i promjenama*.[8]

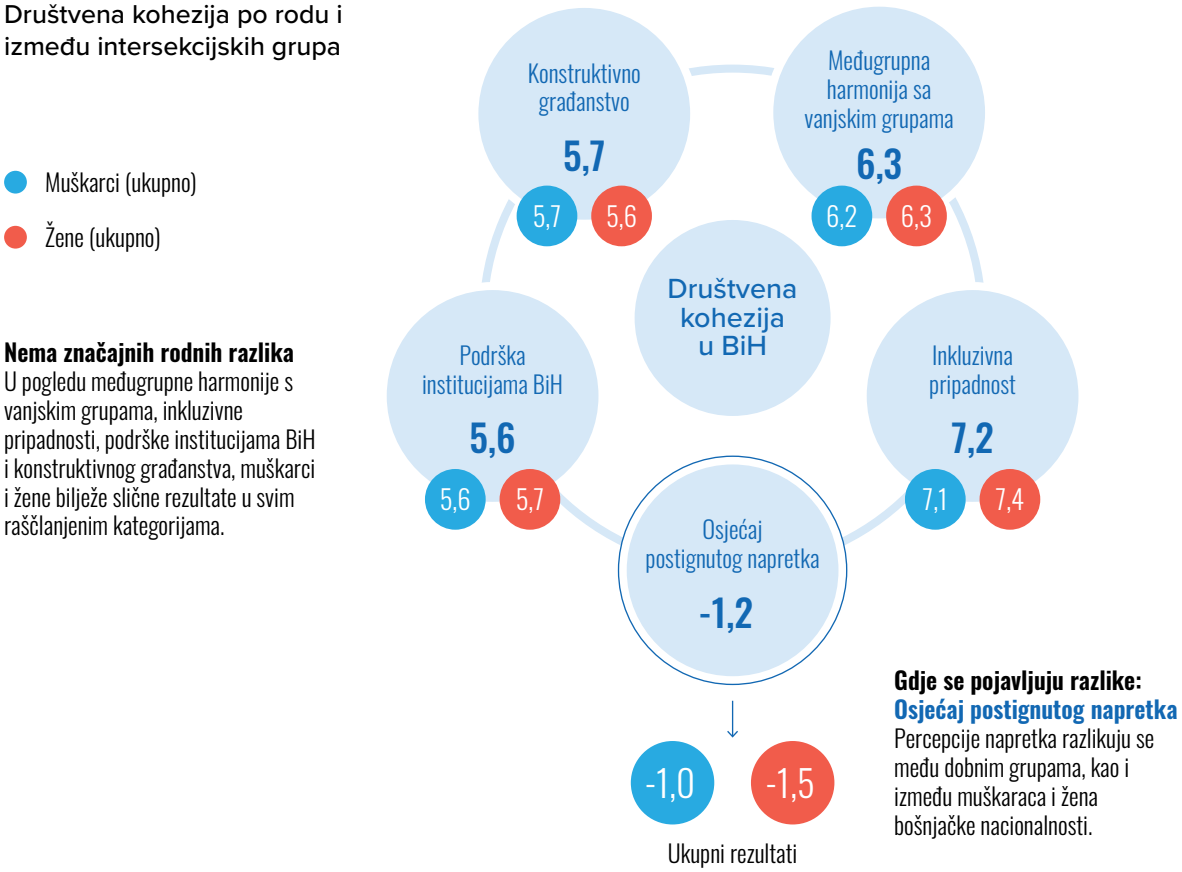
Kada se podaci raščlane po rodu i između intersekcijskih grupa, ne pojavljuju se statistički značajne razlike između muškaraca i žena u pogledu međugrupne harmonije, inkluzivne pripadnosti, podrške institucijama BiH i konstruktivnog građanstva. Ovim se sugeriše da su šira iskustva pripadnosti, povjerenja, podrške institucijama i građanske orijentacije i dalje relativno konsistentna u svim rodnim i podgrupnim kategorijama. Glavna varijacija koncentrisana je u osjećaju postignutog napretka, što ukazuje na to da su percepcije društvenog napretka osjetljivije na intersekcijske demografske karakteristike nego na druge ishode društvene kohezije.

Razlike u osjećaju postignutog napretka najvidljivije su po rodu, dobi i etničkoj pripadnosti. Pojavljuje se primjetna razlika u vezi dobi između mlađih muškaraca (18–35) i mlađih žena (18–35). Sa skorom od –0,5, mlađi muškarci pokazuju komparativno neutralniji stav u pogledu napretka u BiH tokom proteklih pet godina. Iako je i dalje negativan, ovaj skor je bliži nuli u odnosu na druga raščlanjivanja po dobi i rodu, što sugeriše da su skloniji mišljenju da nije došlo do napretka, više nego mišljenju da je došlo do pogoršanja. Nasuprot tome, mlađe žene iskazuju izraženije percepcije pogoršanja.

Druga značajna razlika pojavljuje se pri raščlanjivanju po etničkoj pripadnosti, posebno između

8 SeeD & UNDP. (2025). *SCORE indeks: metodološki okvir.* Dostupno na: https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/publications/social-cohesion-bosnia-and-herzegovina

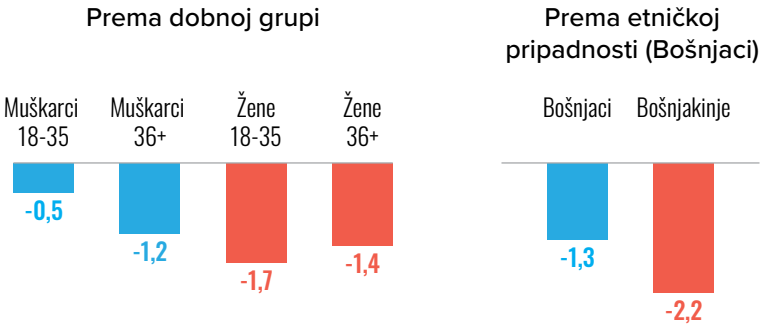
Slika 4. Pregled elemenata društvene kohezije i ključnih polja u kojim dolazi do razlika po rodu i između intersekcijskih grupa

Nema značajnih rodnih razlika
U pogledu međugrupne harmonije s vanjskim grupama, inkluzivne pripadnosti, podrške institucijama BiH i konstruktivnog građanstva, muškarci i žene bilježe slične rezultate u svim raščlanjenim kategorijama.

Gdje se pojavljuju razlike:
Osjećaj postignutog napretka
Percepcije napretka razlikuju se među dobnim grupama, kao i između muškaraca i žena bošnjačke nacionalnosti.

Osjećaj postignutog napretka jedini je element društvene kohezije kod kojeg se pojavljuju značajne razlike. Osjećaj napretka niži je kod starijih dobnih grupa, žena općenito, a posebno među Bošnjakinjama.

Bošnjaka i Bošnjakinja. Bošnjakinje iskazuju pesimističniji stav u pogledu osjećaja postignutog napretka, kako u poređenju sa Bošnjacima, tako i u odnosu na širi uzorak. Ovim se sugeriše da percepcije pogoršanja uslova mogu biti oblikovane ne samo etničkom pripadnošću već i time kako dolazi do intersekcije etničke pripadnosti i roda. Analiza nivoa frekvencija dodatno potvrđuje ovaj nalaz. U poređenju sa Bošnjacima i širim uzorkom, Bošnjakinje iskazuju izraženije percepcije pogoršanja u oblastima kao što su povjerenje među ljudima, govor mržnje i narativi podjela, pri čemu skoro 60% Bošnjakinja smatra da se trendovi pogoršavaju. One takođe iskazuju negativnije percepcije socioekonomskih pitanja, posebno u pogledu ukupnog kvaliteta života. Sveukupno, ovi nalazi mogu ukazivati na izraženije percepcije društvene nesigurnosti, smanjeni optimizam i povećanu osjetljivost na društveno i političko pogoršanje kod žena općenito, a naročito među Bošnjakinjama.

Slika 5. Frekvencije stavki iz kategorije Osjećaja postignutog napretka za koje se smatra da su se pogoršale po svim sociopolitičkim pitanjima („donekle se pogoršala situacija" + „znatno se pogoršala situacija")

	Ukupni uzorak	Bošnjaci	Bošnjakinje	Hrvati	Hrvatice	Srbi	Srpkinje
Poštivanje ljudskih prava	34%	32%	42%	21%	23%	28%	38%
Poštivanje prava žena	35%	33%	43%	22%	31%	24%	41%
Povjerenje među ljudima	46%	48%	57%	31%	29%	41%	46%
Odnosi između različitih etničkih grupa	36%	35%	42%	29%	24%	36%	35%
Stabilnost na Balkanu	46%	44%	49%	31%	33%	49%	52%
Govor mržnje i narativi podjela	49%	50%	56%	37%	39%	45%	49%

Slika 5. Frekventnost stavki iz kategorije Osjećaja postignutog napretka za koje se smatra da su se pogoršale po svim socioekonomskim pitanjima („donekle se pogoršala situacija" + „znatno se pogoršala situacija")

	Ukupni uzorak	Bošnjaci	Bošnjakinje	Hrvati	Hrvatice	Srbi	Srpkinje
Lična sigurnost	37%	36%	45%	41%	44%	23%	31%
Ukupna kvaliteta života	44%	45%	52%	35%	25%	41%	43%
Mogućnost da se zarađuje za život	36%	40%	43%	22%	22%	30%	36%
Kvaliteta obrazovanja	30%	28%	33%	22%	22%	30%	36%
Kvaliteta zdravstvenih usluga	36%	37%	44%	19%	28%	29%	41%
Lokalna infrastruktura	25%	27%	29%	22%	14%	21%	25%

Poglavlje 2.

Intersekcionalna analiza roda

Poglavlje 2.
Intersekcionalna analiza roda

Ovo poglavlje ispituje ukupne razlike između muškaraca i žena po svim ključnim analitičkim dimenzijama ovog izvještaja, čime se pruža polazna osnova za razumijevanje toga na kojim mjestima je rodno zasnovana varijacija najevidentnija, te na kojim mjestima muškarci i žene iskazuju uglavnom slična iskustva. Analiza se zatim produbljuje kroz intersekcionalnu perspektivu, tako što ispituje na koji se način obrasci razlikuju po konstitutivnim narodima, ekonomskim okolnostima i ispitanicima koji su se samoidentifikovali kao ranjivi, te po dobnim grupama. Slika dole prikazuje rezultate za ukupni uzorak, zajedno s ukupnim rezultatima za muškarce i žene, za svaki od indikatora u četiri analitičke dimenzije.

Na nivou ukupnog uzorka, rodne razlike pojavljuju se samo u okviru dimenzija psihološkog blagostanja i progresivnih stavova. Konkretno, muškarci bilježe viši rezultat u pogledu agresivnosti, sa prosječnim skorom od 3,5 u poređenju sa 2,5 kod žena, što ukazuje na to da muškarci iskazuju veće sklonosti ili iskustva povezana sa agresivnošću u svakodnevnom životu. Slično tome, u okviru progresivnih stavova, muškarci bilježe niži rezultat u pogledu stava o rodnoj ravnopravnosti, sa skorom od 6,3 u poređenju sa 7,4 kod žena. Razlike između ova dva indikatora nisu neočekivane i često se uočavaju u SCORE-istraživanjima u različitim državnim kontekstima[9], što često odražava šire obrasce rodne socijalizacije i društvene norme povezane sa maskulinitetom, izražavanjem emocija i percepcijama rodnih uloga.

Slika 6. Skorovi u analitičkim dimenzijama po rodu, pri čemu su statistički značajne razlike označene crvenom bojom

ANALITIČKA DIMENZIJA	INDIKATORI	SKOROVI		
		Ukupni uzorak	Muškarci	Žene
Sigurnost i pristup	• Ekonomska sigurnost	5,6	5,7	5,5
	• Ekonomske mogućnosti	4,2	4,4	4,1
	• Lična sigurnost	6,4	6,7	6,1
	• Pristup lokalnim građanskim i prostorima u zajednici	6,3	6,1	6,5
	• Pružanje usluga	5,7	5,6	5,7
Psihološko blagostanje	• Mentalno blagostanje	7,7	7,8	7,5
	• Agresivnost	3,0	3,5	2,5
Društvena inkluzija	• Marginalizacija	1,8	1,8	1,8
	• Grupne frustracije	2,6	2,7	2,6
Progresivni stavovi	• Društvena tolerancija	7,0	6,8	7,2
	• Način razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti	6,8	6,4	7,4
	• Podrška ljudskim pravima	6,8	6,5	7,0

9 **Primjeri iz drugih SCORE procjena:** Slične rodne razlike uočene su i u drugim SCORE kontekstima. U Ukrajini (2024.), žene su ostvarile viši rezultat od muškaraca u pogledu stava o rodnoj ravnopravnosti (6,8 naspram 5,9), dok su muškarci ostvarili viši rezultat u pogledu agresivnosti (1,3 naspram 0,7). U Moldaviji (2022.), žene su takođe ostvarile viši rezultat u pogledu stava o rodnoj ravnopravnosti (5,5 naspram 4,9), dok su muškarci iskazali viši nivo agresivnosti (3,6 naspram 2,1).

Nadalje, ono što naročito zaslužuje pažnju je odsustvo statistički značajnih rodnih razlika u većini ostalih dimenzija. U okviru dimenzije sigurnosti i pristupa, nema značajnih varijacija između muškaraca i žena, što ukazuje na to da žene iskazuju nivoe percipirane ekonomske sigurnosti, pristupa ekonomskim mogućnostima, građanskom prostoru i prostoru u zajednici, sigurnosti u svakodnevnom životu i pristupa uslugama koji su uglavnom uporedivi s onim koje iskazuju muškarci.[10]

Slično tome, u okviru dimenzije društvene inkluzije, žene iskazuju nivoe uključenosti uporedive s muškarcima. I dimenzije marginalizacije i grupnih frustracija pokazuju minimalne rodne razlike. Skorovi za marginalizaciju su i dalje isti i iznose 1,8 i za muškarce i za žene. Analiza nivoa frekvencija pokazuje da muškarci i žene doživljavaju marginalizaciju na sličan način. Najčešće prijavljeni oblik marginalizacije tiče se prihoda, pri čemu 38% muškaraca i 37% žena navodi da su se osjećali marginalizovano po tom osnovu. Politički stavovi predstavljaju drugi najčešće navođeni izvor marginalizacije, prijavljen od strane 37% muškaraca i 33% žena. Percipiranu marginalizaciju na osnovu roda prijavljuje 26% žena i 16% muškaraca. Općenito, čini se da se prihodi i politički stavovi češće navode kao izvori marginalizacije nego rod, ali je marginalizacija na osnovu roda ipak znatno izraženija kod žena nego kod muškaraca.

U okviru progresivnih stavova nisu uočene značajne razlike u pogledu društvene tolerancije ili podrške ljudskim pravima. Ovo ukazuje na to da, na agregatnom nivou, muškarci pokazuju jednak nivo tolerancije kao i žene prema manjinskim grupama, uključujući LGBTQIA+ zajednice, Rome, izbjeglice i druge društveno marginalizirane grupe, a istovremeno iskazuju i uporedivu podršku osnovnim principima ljudskih prava, kao što su sloboda vjeroispovijesti, sloboda izražavanja i sloboda okupljanja.

Iz šire perspektive, ovi nalazi ukazuju na to da muškarci i žene u BiH ne pokazuju značajna odstupanja u brojnim važnim društvenim, ekonomskim i dimenzijama stavova u kojim bi se tradicionalno mogle očekivati rodno zasnovane razlike. Postoji nekoliko mogućih objašnjenja za to. Prvo, poređenja na nivou ukupnog uzorka često mogu prikriti značajne unutrašnje razlike, posebno u društvima u kojim su rodna iskustva u velikoj mjeri oblikovana intersekcionalnim faktorima poput etničke pripadnosti, dobi, socioekonomskog statusa i ranjivosti. Drugo, kolektivni strukturalni uslovi u BiH, što uključuje ekonomsku neizvjesnost, post-konfliktna nasljeđa i zajedničku institucionalnu stvarnost, mogu oblikovati stavove i životna iskustva na načine koji smanjuju šire razlike između rodova u pogledu određenih indikatora. Treće, napredak žena u pristupu obrazovanju, zapošljavanju i građanskom učešću može doprinijeti smanjenju historijski očekivanih razlika, posebno u oblastima koje se odnose na sigurnost, pristup i građansku uključenost.

Slika 7. Ispitanici koji navode percipiranu marginalizaciju po odabranim osnovama, raščlanjeno po rodu (% „u određenoj mjeri“ + „u velikoj mjeri“)

Osnova za percipiranu marginalizaciju	Ukupni uzorak	Muškarci	Žene
Nivo obrazovanja	29%	29%	30%
Nivo prihoda	37%	38%	37%
Rod	21%	16%	26%
Vjerska uvjerenja	29%	31%	28%
Etnička pripadnost	26%	27%	25%
Seksualna orijentacija, rodni identitet ili rodno izražavanje	12%	14%	10%
Politički stavovi ili pripadnost	35%	37%	33%
Invaliditet ili zdravstveno stanje	22%	23%	20%
Dob	28%	29%	27%

10 SCORE mjeri samoprijavljene percepcije u okviru ovih indikatora i ne predstavlja zamjenu za podatke o rodnoj neravnopravnosti na tržištu rada ili administrativne podatke o rodnoj neravnopravnosti.

2.1 Rod i etnička pripadnost

Uzimajući u obzir da muškarci i žene ne predstavljaju homogene grupe, kada bi ih se tretiralo na taj način, to bi dovelo do pogrešnog predstavljanja i prikrivanja diverziteta iskustava koja su oblikovana složenim međudjelovanjem faktora koji nadilaze rodne podjele. Stoga, odsustvo razlika na nivou ukupnog uzorka, predstavljeno u prethodnom odjeljku, ne treba tumačiti kao dokaz ujednačenih rodnih iskustava. Slika dole detaljnije prikazuje intersekciju između roda i etničke pripadnosti, te otkriva nijansiranije razlike, koje nisu bile tako jasne gore (na Slici 7).

Iako se na zbirnom nivou ne pojavljuju jasne rodne razlike za indikatore u okviru dimenzije sigurnosti i pristupa, kada se rod analizira zajedno s etničkom pripadnošću, razlike se pojavljuju kod dva indikatora: lične sigurnosti i pristupa lokalnim građanskim i prostorima u zajednici. Postoje i određene specifičnosti koje se odnose na ekonomsku sigurnost i mogućnosti zapošljavanja. Kada je riječ o pružanju usluga, kombinovana analiza etničke pripadnosti i roda ne otkriva nikakve dodatne razlike. Hrvati općenito ocjenjuju svoj pristup uslugama lošijim u odnosu na druge grupe, ali se ovaj trend uočava i kod muškaraca i kod žena.

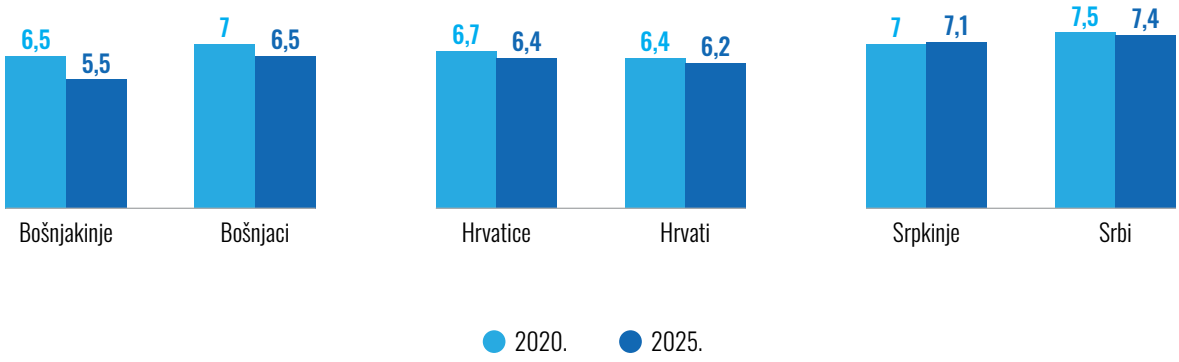
Kada je riječ o ekonomskoj sigurnosti i ekonomskim mogućnostima, rodne razlike su minimalne; Srpkinje ocjenjuju ekonomske mogućnosti manje pozitivno od bilo koje druge grupe. Međutim, ove razlike treba tumačiti s oprezom, budući da Srbi općenito bilježe nešto niže rezultate za ovaj indikator, a dodatno raščlanjivanje prema rodu pomaže da se precizno utvrdi gdje su najveće razlike. Bošnjakinje iskazuju najniži nivo ekonomske sigurnosti, ali se ovaj indikator ne razlikuje značajno od rezultata za Bošnjake. Ovo ukazuje na to da su razlike u ekonomskoj sigurnosti izraženije na osnovu etničke pripadnosti više nego na osnovu rodne pripadnosti.

Međutim, niži nivo ekonomske sigurnosti među Bošnjakinjama treba tumačiti zajedno sa ličnom sigurnošću, budući da su ova dva indikatora povezana, uz korelaciju od 0,39. Bošnjakinje iskazuju niže nivoe lične sigurnosti u odnosu na Bošnjake, kao i u odnosu na Srpkinje i Hrvatice. Ovaj nalaz postaje nijansiraniji kada se uporedi sa podacima SCORE-a iz 2020. godine. Među Bošnjakinjama,

Slika 8. Skorovi u analitičkim dimenzijama, po rodu i etničkoj pripadnosti

ANALITIČKA DIMENZIJA	INDICATORS	SKOROVI						
		Ukupni uzorak	Bošnjakinje	Bošnjaci	Hrvatice	Hrvati	Srpkinje	Srbi
Sigurnost i pristup	• Ekonomska sigurnost	5,6	4,8	5,2	6,0	5,6	5,5	5,6
	• Ekonomske mogućnosti	4,2	4,2	4,4	4,9	5,0	3,7	4,3
	• Lična sigurnost	6,4	5,5	6,5	6,4	6,2	7,1	7,4
	• Pristup lokalnim građanskim i prostorima u zajednici	6,3	6,4	6,0	6,1	5,3	6,9	6,7
	• Pružanje usluga	5,7	5,7	5,5	5,0	5,1	6,3	6,0
Psihološko blagostanje	• Mentalno blagostanje	7,7	7,5	7,7	5,8	6,5	8,6	8,7
	• Agresivnost	3,0	2,3	3,5	4,5	4,8	1,7	2,9
Društvena inkluzija	• Marginalizacija	1,8	1,7	1,8	3,4	3,2	1,0	1,1
	• Grupne frustracije	2,6	2,6	2,6	3,9	3,7	1,8	2,1
Progresivni stavovi	• Društvena tolerancija	7,0	7,2	6,9	6,6	6,5	7,6	6,6
	• Način razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti	6,8	7,5	6,7	6,7	5,6	7,7	6,3
	• Podrška ljudskim pravima	6,8	6,9	6,7	7,2	6,5	7,1	6,2

Slika 9. Skorovi iz lične sigurnosti, po rodu i etničkoj pripadnosti, 2020. i 2025. godine

lična sigurnost smanjila se za 1 bod, sa 6,5 u 2020. godini na 5,5 u 2025. godini, dok je pad te vrijednosti kod Bošnjaka bio manji, za 0,5 bodova, sa 7,0 u 2020. godini na 6,5 u 2025. godini. Kada se podaci raščlane po rodu, kod ostalih etničkih grupa je lična sigurnost i dalje relativno stabilna u periodu od 2020. do 2025. godine. Drugim riječima, Bošnjakinje ne samo da iskazuju niži nivo lične sigurnosti u poređenju sa svim ostalim grupama, nego se i njihova lična sigurnost također pogoršava. U kombinaciji sa niskim nivoima ekonomske sigurnosti, ovo ih svrstava među grupe koje bilježe najslabije ishode u ove dvije dimenzije sigurnosti.

Određene razlike vidljive su u pristupu lokalnim građanskim i prostorima u zajednici. Hrvati iskazuju najniži nivo pristupa u cjelini, ali je ovaj obrazac izraženiji među muškarcima hrvatske nacionalnosti. Oni iskazuju lošiji pristup centrima i sportskim objektima u zajednici u odnosu na Hrvatice. Muškarci hrvatske nacionalnosti također iskazuju nešto niži nivo pristupa centrima za mlade i javnim otvorenim prostorima. Ova razlika pojavila se zato što se pristup ovim prostorima u periodu između 2020. i 2025. godine neujednačeno povećavao među muškarcima i ženama hrvatske nacionalnosti. Konkretno, Hrvatice bilježe poboljšan pristup centrima u zajednici i centrima za mlade, dok je kod muškaraca ovaj indikator i dalje gotovo stabilan. Zajedno sa općenito niskim nivoom pružanja usluga kod Hrvata, ovo ukazuje na nepovoljnije uslove za muškarce hrvatske nacionalnosti u pogledu pristupa ključnim uslugama i prostorima.

Ovo ukazuje na potrebu provođenja kvalitativnog istraživanja stanja lokalnih građanskih i prostora u zajednici u općinama s hrvatskom većinom prije nego se krene sa prilagođavanjima infrastrukturnih ulaganja u ovoj oblasti. Bez obzira na rodne i etničke razlike, s obzirom na niže rezultate na nivou ukupnog uzorka, i dalje su potrebna ulaganja, posebno u centre za mlade širom zemlje i prostore za kulturu u Federaciji Bosne i Hercegovine.

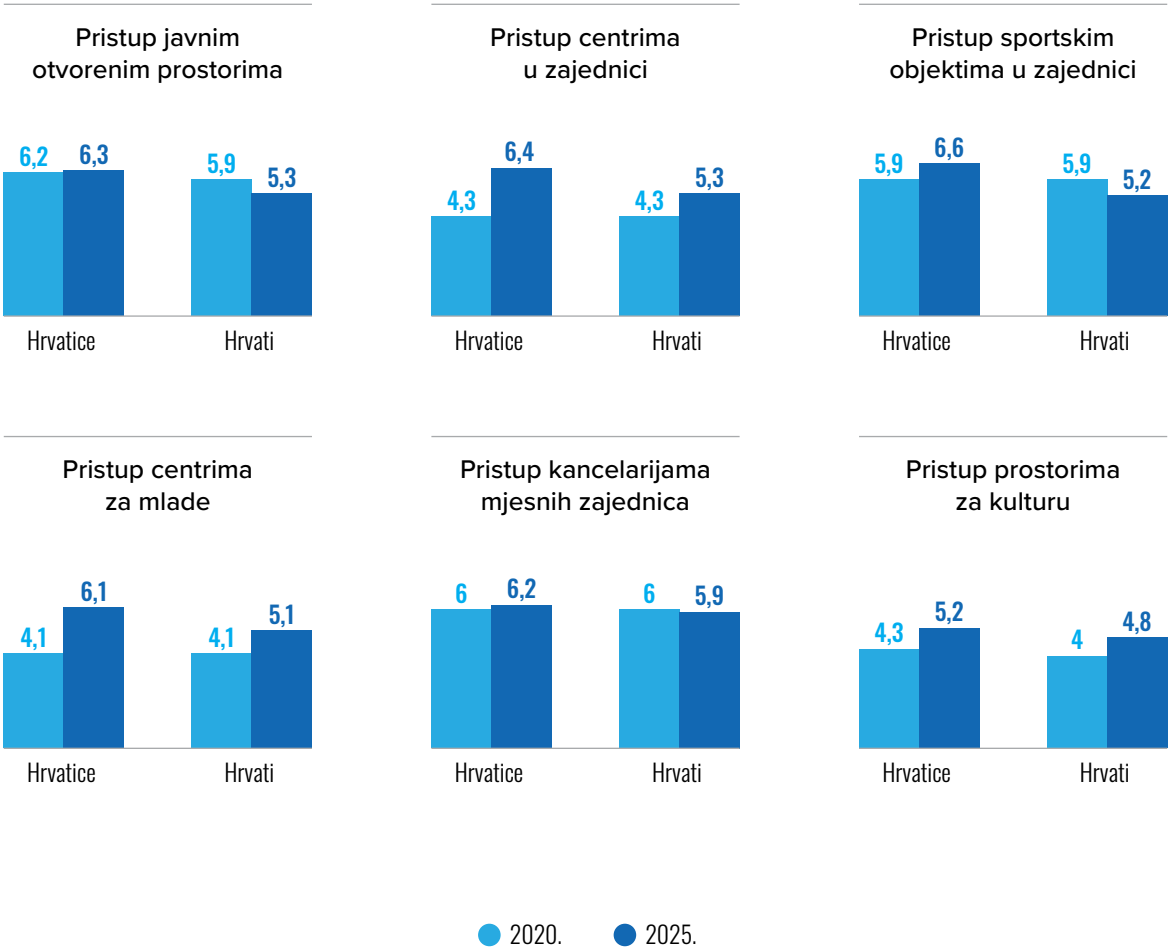
Dimenzija progresivnih stavova pokazuje određene razlike po rodu i etničkoj pripadnosti. Ove razlike najvidljivije su kod muškaraca srpske nacionalnosti, koji u poređenju sa Srpkinjama iskazuju niže nivoe progresivnih stavova u pogledu indikatora društvene tolerancije i podrške ljudskim pravima. Također treba pomenuti da su progresivni stavovi nešto niži kod Hrvata, uglavnom zbog nižih skorova u pogledu društvene tolerancije. Ovaj obrazac podjednako je vidljiv i kod muškaraca i kod žena. Istovremeno, indikator stava o rodnoj ravnopravnosti ne otkriva dodatne razlike povezane s rodom i etničkom pripadnošću. Muškarci su općenito manje progresivni po ovom pitanju, ali se ova razlika uočava u svim etničkim grupama.

Muškarci srpske nacionalnosti pokazuju niži ukupni nivo društvene tolerancije (6,6 u poređenju sa 7,6 kod žena). Međutim, najveće razlike uočavaju se u stavovima prema Jevrejima, sa skorom od 6,1 kod muškaraca srpske nacionalnosti, u poređenju sa 7,6 kod Srpkinja, te prema pripadnicima LGBTQ+ zajednice, 3,1 u poređenju sa 5,2. Rodne razlike u društvenoj toleranciji među Srbima mogu biti djelimično povezane s promjenama tokom vremena. U periodu između 2020. i 2025. godine, društvena tolerancija vidljivije se povećala kod Srpkinja, dok je među muškarcima srpske nacionalnosti ovo povećanje bilo manje izraženo.

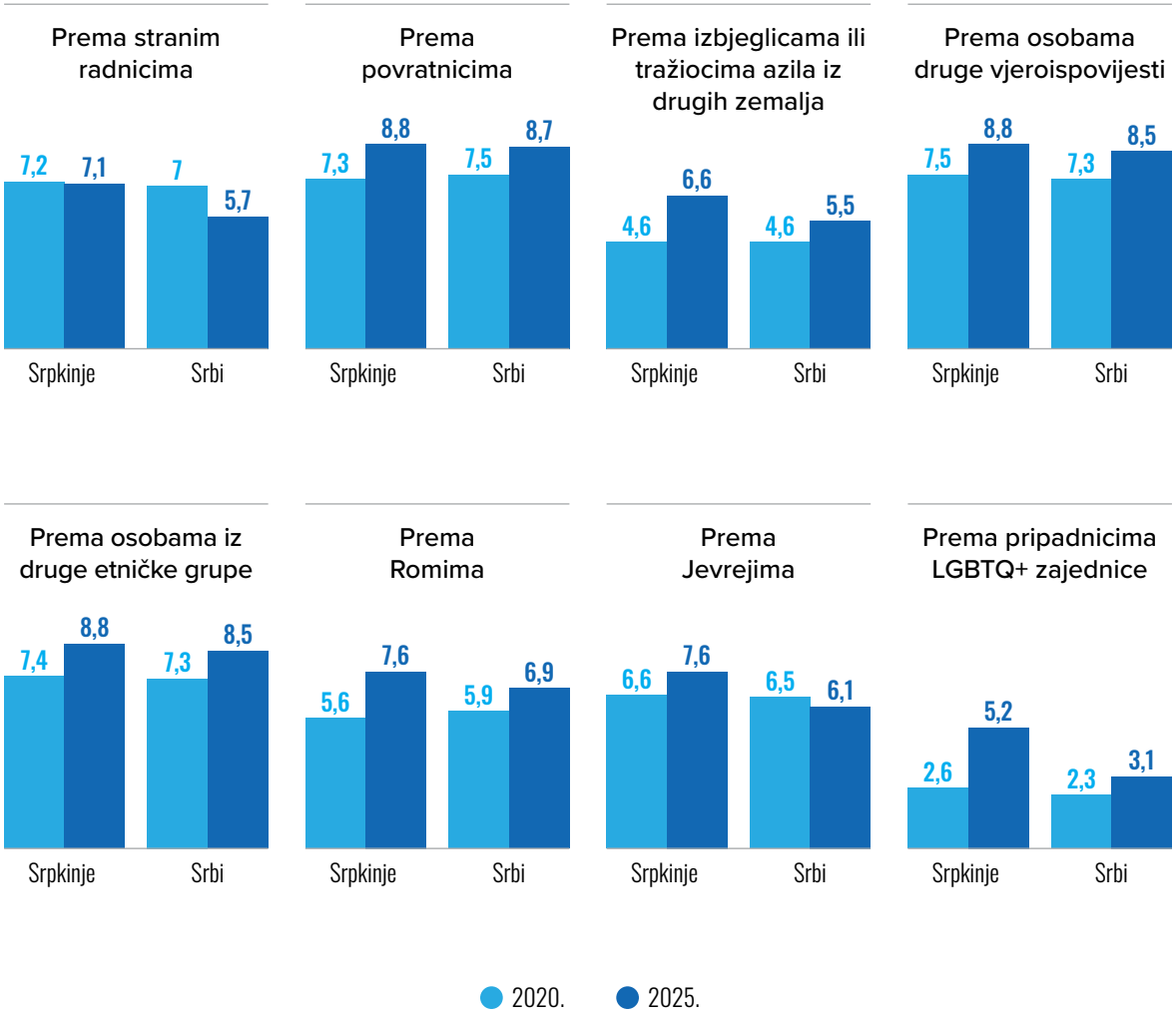
Slika 10. Pristup lokalnim građanskim i prostorima u zajednici, po rodu i etničkoj pripadnosti u 2025.

	Rezultat za BiH	Bošnja-kinje	Bošnjaci	Hrvatice	Hrvati	Srpkinje	Srbi
Pristup otvorenim javnim prostorima	6,7	6,8	6,3	6,3	5,3	7,4	7,2
Pristup centrima u zajednici	6,2	6,3	5,8	6,4	5,3	6,6	6,6
Pristup sportskim objektima u zajednici	6,7	6,6	6,5	6,6	5,2	7,3	7,4
Pristup centrima za mlade	5,7	5,8	5,4	6,1	5,1	5,9	5,9
Pristup kancelarijama mjesnih zajednica	6,5	6,9	6,1	6,2	5,9	7	6,4
Pristup prostorima za kulturu	6,1	6,4	5,6	5,2	4,8	7,1	6,8

Slika 11. Pristup lokalnim građanskim i prostorima u zajednici, po rodu i etničkoj pripadnosti, za hrvatsku nacionalnost, 2020. i 2025.

Slika 12. Skorovi za društvenu toleranciju po rodu i etničkoj pripadnosti, za srpsku nacionalnost, 2020. i 2025.

Slična tendencija uočava se i kod indikatora podrške ljudskim pravima. Muškarci srpske nacionalnosti iskazuju niži nivo poštivanja ljudskih prava od Srpkinja, sa skorom od 6,2, odnosno 7,1. Na nivou pojedinačnih stavki, najveće razlike između muškaraca i žena srpske nacionalnosti odnose se na slobodu izražavanja seksualne orijentacije (3,5 kod muškaraca u odnosu na 5,2 kod žena) i slobodu izbora u pogledu abortusa (6,1, odnosno 7,2). Manja, ali ipak primjetna razlika uočava se u pogledu jednakih prava žena pri zapošljavanju; Srpkinje ovu stavku ocjenjuju sa 8,8, dok je Srbi ocjenjuju sa 7,9.

Ove razlike na nivou pojedinačnih stavki dodatno potvrđuju nalaz da muškarci srpske nacionalnosti imaju niži stepen načina razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti. Iako se njihov rezultat za ovaj indikator ne razlikuje značajno od rezultata zabilježenih kod muškaraca bošnjačke i hrvatske nacionalnosti, kombinacija nižeg stepena načina razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti, niže društvene tolerancije i nižeg nivoa poštivanja ljudskih prava dovodi do toga da su muškarci srpske nacionalnosti grupa sa najnižim ukupnim nivoom progresivnih stavova. Ovo ukazuje na potrebu za ciljanim mjerama usmjerenim na muškarce srpske nacionalnosti koje bi pružile podršku boljem razumijevanju bitnosti rodne ravnopravnosti i društvene tolerancije, posebno prema LGBTQ+ osobama.

2.2 Rod i dob

Do sada je analiza ispitivala rodne razlike na nivou ukupnog uzorka, kao i kroz raščlanjivanje po rodu i etničkoj pripadnosti. U ovom odjeljku razmatramo raščlanjivanje prema rodu i dobi, pri čemu je obrazac rezultata komparativno složeniji. Općenito, nalazi ukazuju na polarizirani obrazac koji je centriran na dimenziju progresivnih stavova, pri čemu mlađi muškarci iskazuju manje progresivne stavove u odnosu i na starije muškarce i na žene u svim dobnim grupama. Ovaj je obrazac dosljedan u sva tri indikatora unutar ovih dimenzija: Društvena tolerancija, Način razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti i Podrška ljudskim pravima. U svim ovim indikatorima, muškarci u dobi od 18 do 35 godina imaju niže rezultate od bilo koje druge podgrupe po dobi i po rodu. Slika dole ilustruje ovaj obrazac, te pokazuje jasna odstupanja unutar dimenzije progresivnih stavova, uz komparativno male razlike u svim preostalim analitičkim dimenzijama.

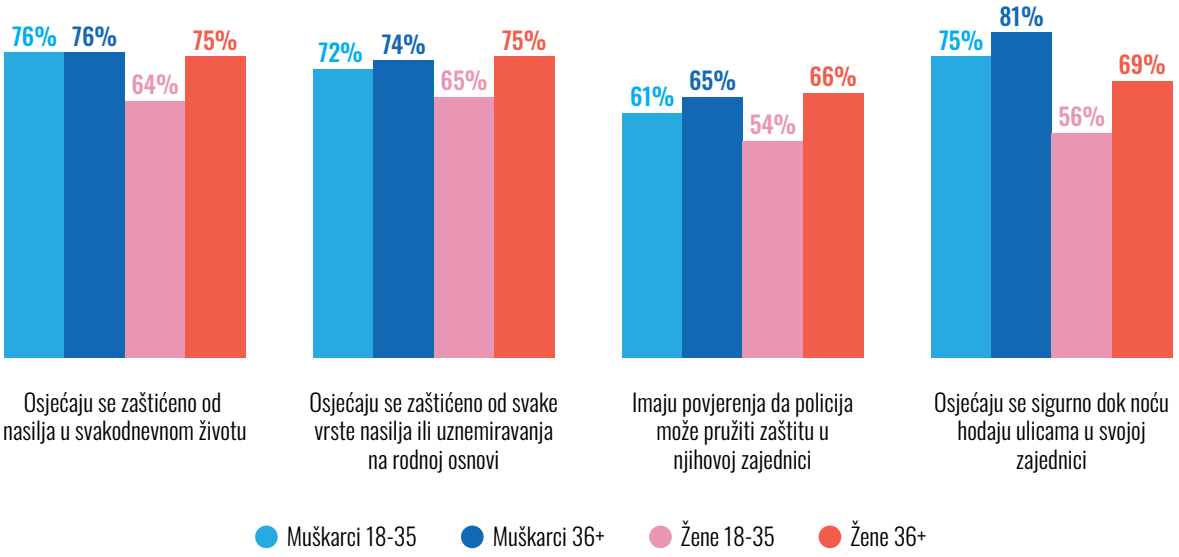
U okviru dimenzije sigurnosti i pristupa, većina indikatora ne pokazuje statistički značajne razlike između grupa po dobi i rodu. Ekonomska sigurnost, ekonomske mogućnosti, pristup lokalnim građanskim i prostorima u zajednici, te pružanje usluga i dalje su uglavnom konsistentni kod mlađih i starijih muškaraca i žena. Iako različite rodne i dobne grupe iskazuju relativno slična iskustva u pogledu finansijske stabilnosti, pristupa mogućnostima, građanskog učešća i dostupnosti usluga, razlika postoji u pogledu lične sigurnosti.

Mlade žene u dobi od 18 do 35 godina bilježe rezultat od 5,6, što ukazuje na nižu percipiranu ličnu sigurnost u odnosu na sve ostale grupe po dobi i rodu. U gotovo svim stavkama, mlade žene iskazuju niže nivoe percipirane sigurnosti, približno 10% niže u odnosu na starije žene i muškarce u obje dobne grupe. Konkretno, manji broj mladih žena navodi da se osjeća zaštićeno od nasilja u svakodnevnom životu i iskazuje niži nivo povjerenja u sposobnost policije da ih zaštiti.

Slika 13. Skorovi u svim analitičkim dimenzijama, po rodu i dobi

ANALITIČKA DIMENZIJA	INDIKATORI	SKOROVI				
		Ukupni uzorak	Muškarci 18–35	Muškarci 36+	Žene 18–35	Žene 36+
Sigurnost i pristup	• Ekonomska sigurnost	5,6	5,8	5,6	5,1	5,6
	• Ekonomske mogućnosti	4,2	4,8	4,0	4,2	4,1
	• Lična sigurnost	6,4	6,6	6,7	5,6	6,3
	• Pristup lokalnim građanskim i prostorima u zajednici	6,3	5,8	6,2	6,2	6,6
	• Pružanje usluga	5,7	5,6	5,6	5,5	5,8
Psihološko blagostanje	• Mentalno blagostanje	7,7	7,7	7,9	7,2	7,6
	• Agresivnost	3,0	2,8	2,4	4,0	3,1
Društvena inkluzija	• Marginalizacija	1,8	1,7	1,8	1,8	1,8
	• Grupne frustracije	2,6	2,7	2,7	2,7	2,6
Progresivni stavovi	• Društvena tolerancija	7,0	6,3	7,2	7,0	7,3
	• Način razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti	6,8	5,9	6,5	7,5	7,4
	• Podrška ljudskim pravima	6,8	6,1	6,7	7,1	7,0

Slika 14. Frekvencije Lične sigurnosti, raščlanjeno po rodu i dobi („da, u određenoj mjeri“ + „da, u velikoj mjeri“)

U okviru dimenzije psihološkog blagostanja nisu uočene statistički značajne razlike između grupa po rodu i dobi. Rezultati za mentalno blagostanje i agresivnost su i dalje uglavnom slični kod mlađih i starijih muškaraca i žena. Iako je prethodna analiza ukupnog uzorka utvrdila razlike u agresivnosti povezane s rodom i ranjivošću, dodatno raščlanjivanje prema dobi ne otkriva nikakve dodatne varijacije od značaja.

Slično tome, u okviru dimenzije društvene inkluzije nisu uočene statistički značajne razlike. I marginalizacija i grupne frustracije su i dalje relativno konsistentne kod svih dobnih i rodnih grupa. Ovo ukazuje na to da se percepcije isključenosti, pripadnosti i međugrupnih frustracija ne razlikuju značajno između mlađih i starijih muškaraca i žena. Odsustvo varijacija može ukazivati na to da su iskustva uključenosti i frustracija u BiH snažnije oblikovana širim strukturalnim ili društvenim uslovima nego rodnom dinamikom specifičnom za određene dobne grupe.

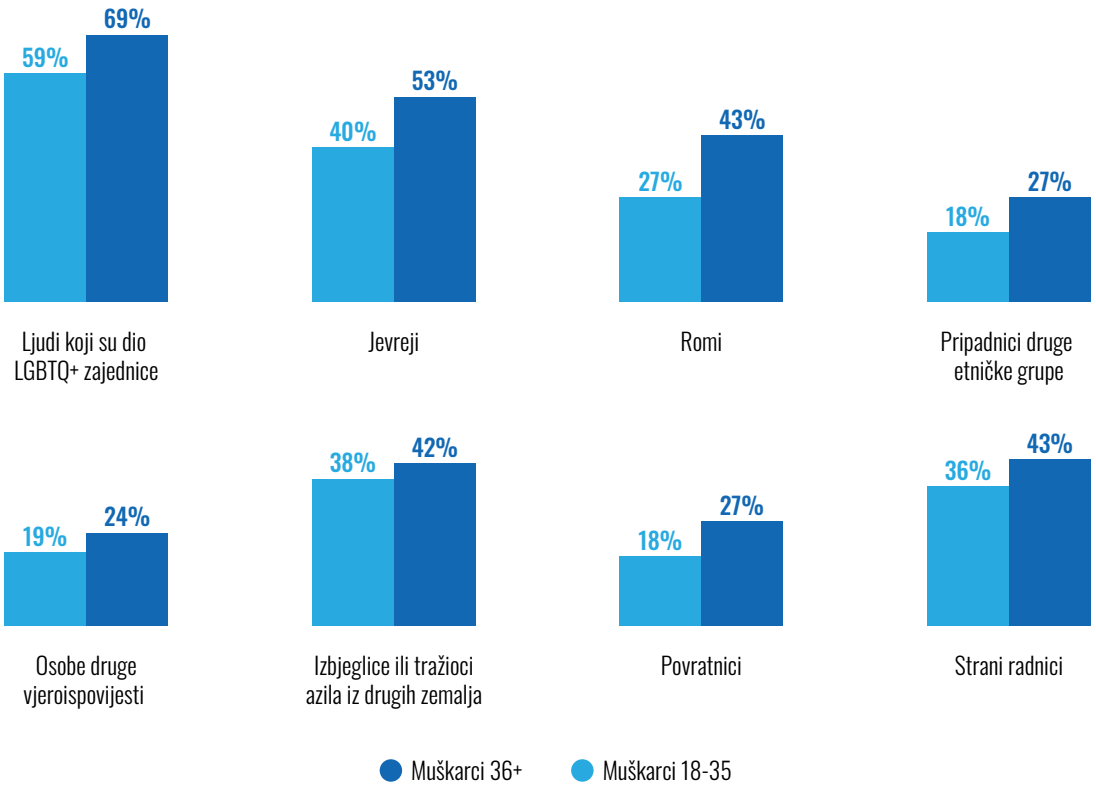
Kod raščlanjivanja prema rodu i dobi, glavne razlike objedinjene su u okviru dimenzije progresivnih stavova, gdje se susrećemo sa fenomenom polarizacije mladih muškaraca u odnosu na ostale podgrupe po rodu i dobi. U okviru ove dimenzije, mladi muškarci pokazuju manju toleranciju prema različitim grupama i manju podršku rodnoj ravnopravnosti i ljudskim pravima u odnosu i na starije muškarce i na žene svih dobnih grupa.

Iako analiza skora ukazuje na ove razlike među podgrupama, ona ne objašnjava u potpunosti gdje su ove razlike u stavovima najizraženije. Kako bi se bolje razumjele ove varijacije, u narednim odjeljcima razmatraju se distribucije frekvencija na nivou pojedinačnih stavki za svaki indikator i utvrđuju konkretni stavovi i percepcije na kojim se temelje niži skorovi kod mlađih muškaraca.

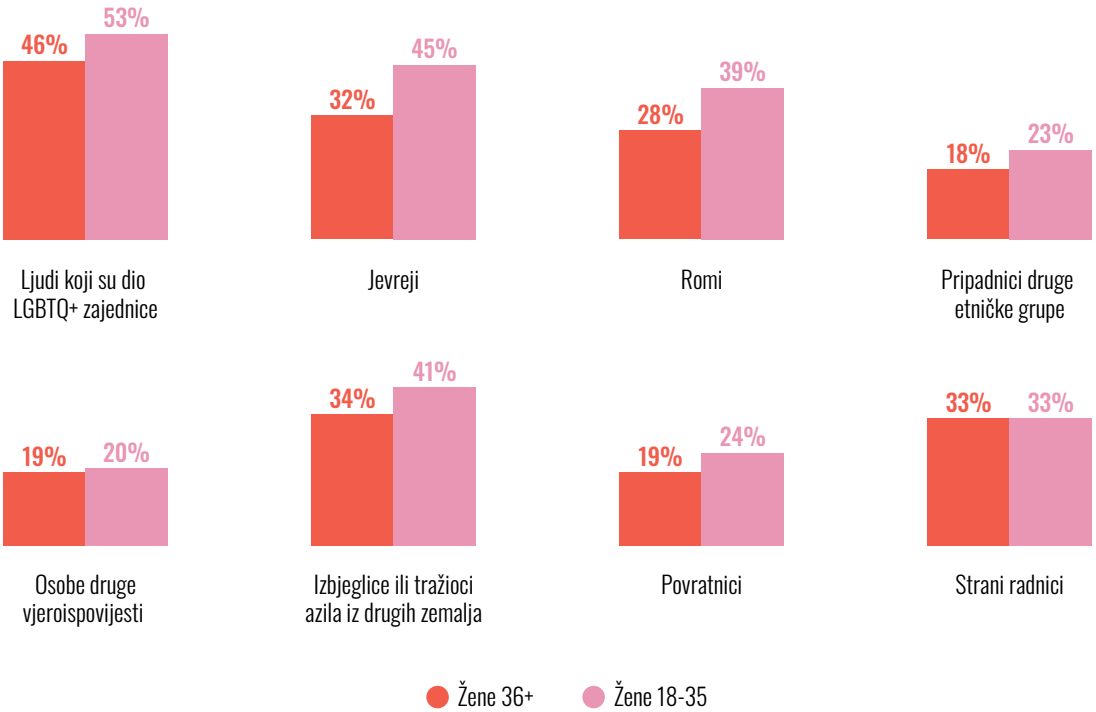
Društvena tolerancija najniža je kod mladih muškaraca i iznosi 6,3, u poređenju sa starijim muškarcima (7,2), mlađim ženama (7,0) i starijim ženama (7,3). Donje tabele frekvencija na nivou pojedinačnih stavki pomažu da se objasne ove razlike tako što prikazuju procenat ispitanika koji navode da bi izbjegavali komunikaciju s određenim grupama, odnosno da bi najbolje bilo kad bi te grupe otišle iz njihove zajednice.

U poređenju sa starijim muškarcima, mlađi muškarci dosljedno iskazuju više stupnjeve netolerancije prema svim grupama. Najveće razlike u društvenoj toleranciji uočavaju se prema pripadnicima LGBTQ+ zajednice, pri čemu gotovo 70% mladih muškaraca iskazuje netoleranciju prema ovoj grupi. Netolerancija prema Jevrejima i romskoj zajednici takođe je izraženija kod mladih muškaraca, pri čemu više od polovine uzorka mladih muškaraca iskazuje netolerantne stavove prema Jevrejima, a više od 43% prema romskoj zajednici.

Slika 15. Frekvencije društvene tolerancije kod mladih muškaraca u dobi od 18 do 35 godina i starijih muškaraca u dobi od 35+ godina (% „Ne bih komunicirao s njima“ + „Volio bih da odu iz moje zajednice“)

Slika 16. Frekvencije društvene tolerancije kod mladih žena u dobi od 18 do 35 godina i starijih žena u dobi od 35+ godina (% „Ne bih komunicirala s njima“ + „Voljela bih da odu iz moje zajednice“)

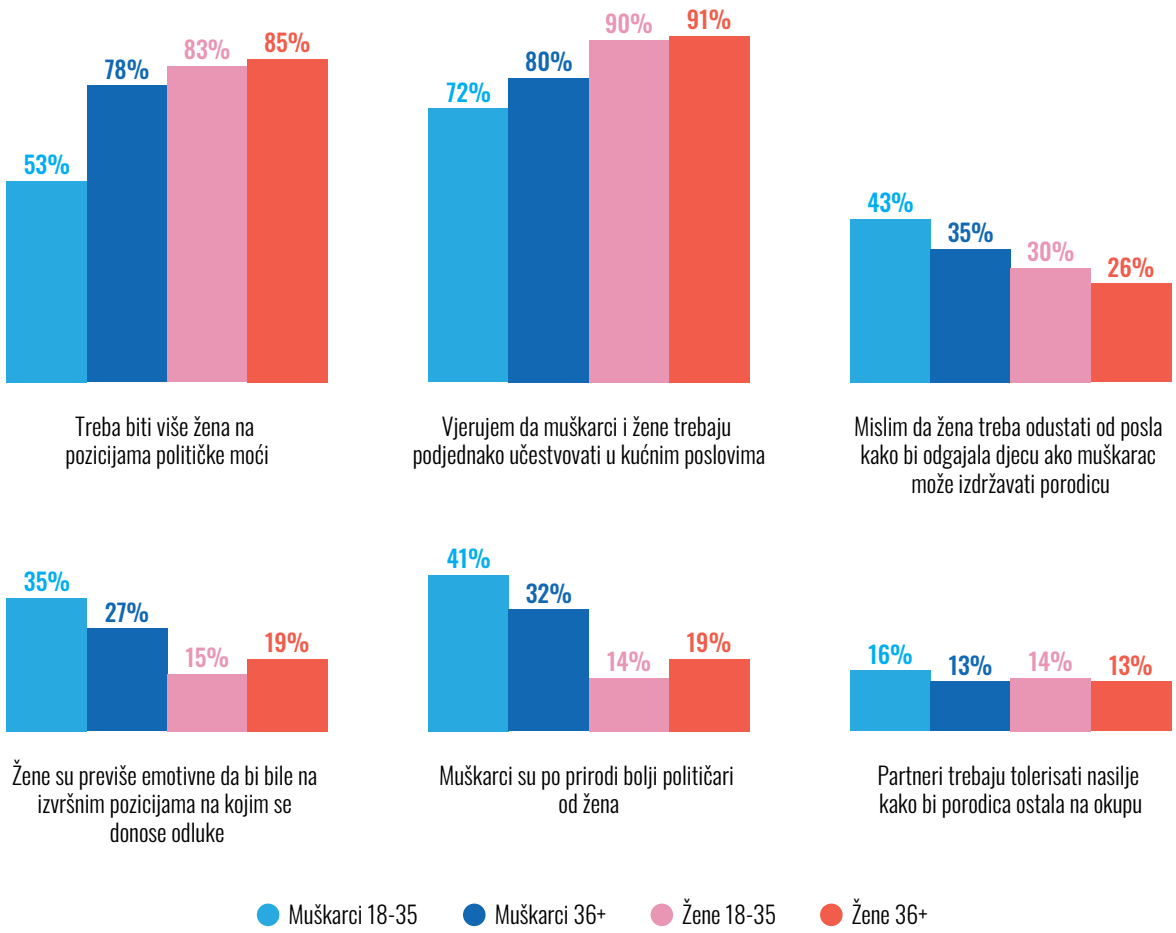

Nasuprot tome, mlade žene se ne razlikuju značajno od starijih žena u ukupnom skoru, pri čemu bilježe relativno slične rezultate u dimenziji društvene tolerancije. Međutim, frekvencije na nivou pojedinačnih stavki ukazuju na neke važne trendove netolerancije. Slično mladim muškarcima, mlađe žene, u poređenju sa starijom generacijom žena, iskazuju više nivoe netolerancije prema Jevrejima i romskoj zajednici. Bitno je da se ukaže na rizik od porasta antisemitskih stavova širom svijeta, te u ovom slučaju i u BiH, kao reakcije na izraelske vojne operacije u Gazi, kojim se krši međunarodno humanitarno pravo.[11] Stoga je rad na jačanju društvene tolerancije općenito, a posebno među mladim muškarcima u BiH, visoko prioritetna ulazna tačka za različite poželjne i dalekosežne ishode iz oblasti mira, pomirenja i razvoja.

Način razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti, tj. drugi indikator u okviru dimenzije progresivnih stavova, dodatno potvrđuje širi obrazac prema kojem mladi muškarci bilježe niže rezultate u pogledu progresivnih stavova, što se odražava u snažnijem prihvatanju tradicionalnih rodnih normi i stereotipa. Mladi muškarci bilježe značajno niži rezultat (5,9) od starijih muškaraca (6,5), dok mlađe i starije žene bilježe znatno više rezultate, a njihovi rezultati se međusobno ne razlikuju (7,5 naspram 7,4).

Kada se posmatraju frekvencije na nivou pojedinačnih stavki, može se uočiti da se niski skorovi za stav o rodnoj ravnopravnosti mogu objasniti rezervama u pogledu veće uloge žena u mehanizmima donošenja odluka. Samo 53% mlađih muškaraca se slaže da bi treba biti više žena na

Slika 17. Frekvencije Načina razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti, raščlanjene po dobi i rodu (% „Slažem se" + „Veoma se slažem")

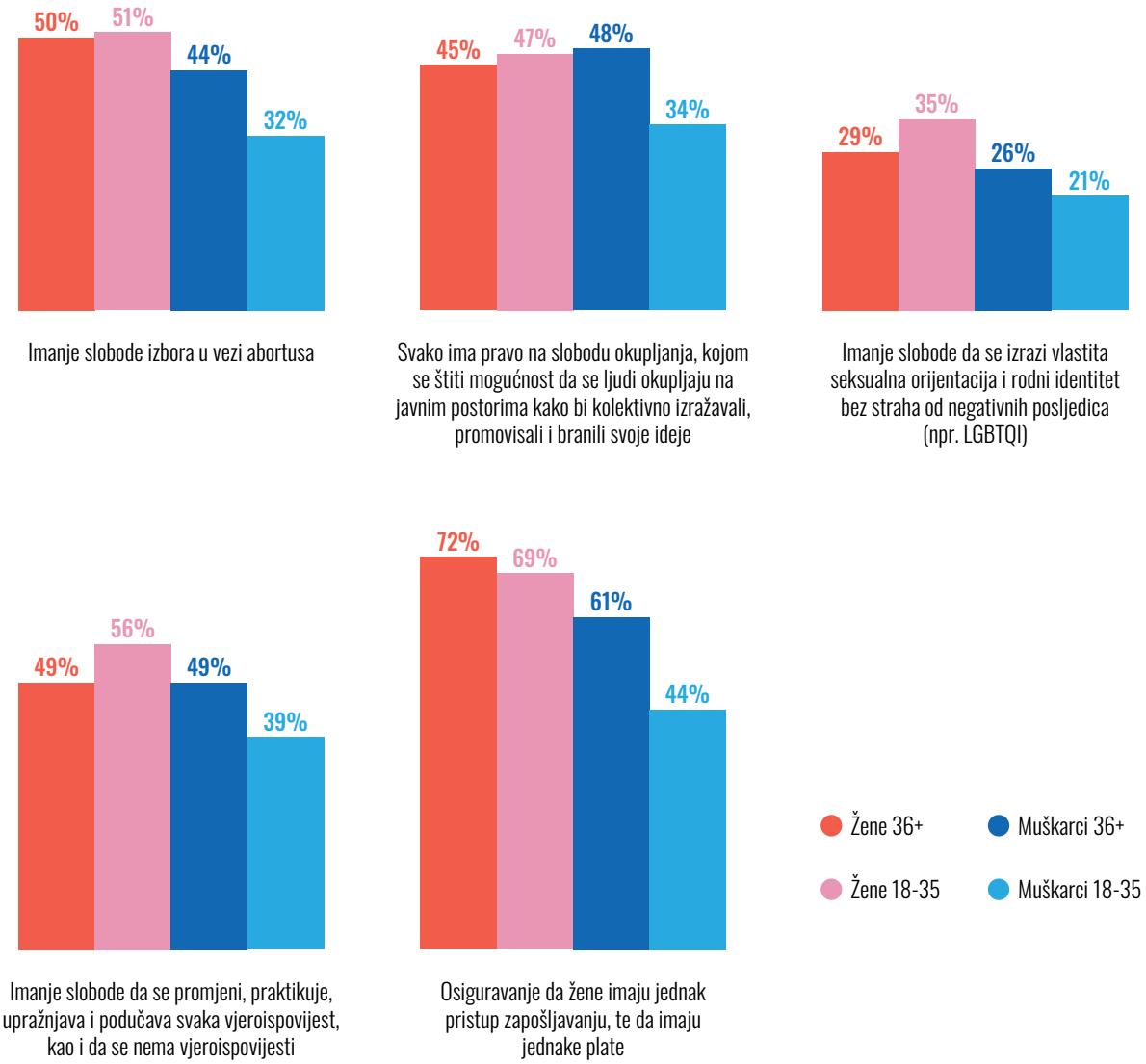
11 OHCHR, *Napad Izraela na temelje međunarodnog prava mora imati posljedice: eksperti UN-a,* 30. decembar 2024. https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/12/israels-assault-foundations-international-law-must-have-consequences-un

pozicijama političke moći, u poređenju sa 78% starijih muškaraca. Slično tome, svaki treći mlađi muškarac se slaže da su žene previše emotivne da bi bile na izvršnim pozicijama na kojim se donose odluke, dok se približno svaki četvrti slaže da su muškarci po prirodi bolji političari od žena.

Što se tiče stavki koje se odnose na ravnopravno učešće muškaraca i žena u kućanskim poslovima i prihvatljivost tolerisanja nasilja kako bi porodica ostala na okupu, razlike između mladih i starijih muškaraca su manje izražene. Ovo ukazuje na to da bi aktivnosti usmjerene na jačanje stava mladih muškaraca o rodnoj ravnopravnosti mogle imati koristi od stavljanja posebnog naglaska na zastupljenost i učešće žena u političkom liderstvu, gdje su razlike u stavovima, čini se, najveće. Nasuprot tome, žene pokazuju relativno stabilne ukupne rezultate stava o rodnoj ravnopravnosti u različitim dobnim grupama. I mlađe i starije žene iskazuju veoma visok nivo podrške političkom učešću žena i ravnopravnoj podjeli kućanskih poslova. Ovaj obrazac dodatno naglašava važnost usmjeravanja programa rodne ravnopravnosti na muškarce, naročito mlađe muškarce, kako bi se odgovorilo na rastuće razilaženje u stavovima između muškaraca i žena.

Na kraju, u okviru podrške ljudskim pravima, mladi muškarci ponovo bilježe najniži rezultat (6,1), dok

Slika 18. Frekvencije Podrške ljudskim pravima, raščlanjene po dobi i rodu (% „Apsolutno neophodno“)

se rezultati starijih muškaraca, mladih žena i starijih žena ne razlikuju značajno. Iako mladi muškarci iskazuju niži nivo podrške svakom od različitih osnovnih ljudskih prava navedenih u ovom indikatoru u poređenju sa ostalim podgrupama prema rodu i dobi, najveće razlike pojavljuju se u pogledu prava povezanih s rodnom ravnopravnošću i reproduktivnom autonomijom. Samo 44% mladih muškaraca smatra da je apsolutno neophodno da žene imaju jednak pristup mogućnostima zapošljavanja i da budu jednako plaćene, u poređenju sa 61% starijih muškaraca i oko 70% žena različitih dobnih grupa. Slično tome, samo 32% mlađih muškaraca smatra da je apsolutno neophodno imati slobodu izbora u pogledu abortusa, u poređenju sa 44% starijih muškaraca i oko polovine žena.

Sličan obrazac uočava se i u pogledu širih građanskih sloboda, uključujući i slobodu vjeroispovijesti i okupljanja. Iako je razlika manje izražena u poređenju sa podrškom pravima povezanim s rodnom ravnopravnošću i reproduktivnim pravima, između 10 i 15% manje mladih muškaraca smatra slobodu vjeroispovijesti i okupljanja apsolutno neophodnim u poređenju sa starijim muškarcima i ženama svih dobnih grupa.

Nasuprot tome, varijacije su više ograničene u stavovima prema slobodi izražavanja vlastite seksualne orijentacije i rodnog identiteta bez straha od negativnih posljedica. Iako mladi muškarci iskazuju najniži nivo podrške (21%), razlika u odnosu na starije muškarce i žene svih dobnih podgrupa relativno je manja nego kod drugih indikatora ljudskih prava.

Zbirno, ovi nalazi ukazuju na to da se progresivni stavovi značajno razlikuju prema dobi i rodu, pri čemu se posebno izdvajaju mlađi muškarci kao podgrupa s relativno nižim rezultatima u pogledu tolerancije, stavova povezanih s rodnom ravnopravnošću i podrške principima zasnovanim na pravima. Nadalje, kada se nalazi koji se odnose na stav o rodnoj ravnopravnosti razmatraju zajedno s rezultatima na nivou pojedinačnih stavki za podršku ljudskim pravima, pojavljuje se jasan obrazac. Osnovna tema koja stoji iza nižih rezultata mladih muškaraca u okviru dimenzije progresivnih stavova povezana je s manjom podrškom rodnoj ravnopravnosti i tradicionalnijim stavovima o ulogama muškaraca i žena u društvu. Nalazi takođe ukazuju na sve veći jaz između mladih muškaraca i mladih žena u pogledu ovih pitanja.

Nadovezujući se na ove nalaze, Poglavlje 3 ide dalje od deskriptivne analize kako bi se putem prediktivnog modeliranja ispitali ključni pokretači progresivnih stavova. Utvrđivanjem strukturalnih, društvenih i faktora povezanih sa stavovima koji su na nivou ukupnog uzorka najsnažnije povezani sa progresivnim stavovima, analiza ima za cilj da pruži praktične ulazne tačke za intervencije u oblasti politika i programa. Pored toga, zasebnim modelom koji se konkretno fokusira na mlađe muškarce istražuje se šta pokreće progresivne stavove unutar ove podgrupe, čime se omogućava poređenje sa širom populacijom i pomaže da se utvrdi postoje li među mlađim muškarcima posebni putevi za podsticanje progresivnijih stavova.

2.3 Rod i ranjivost

Pored etničke pripadnosti i dobi, ranjivost pruža još jedan način za razumijevanje toga kako se oblikuju rodne razlike. Ovo raščlanjivanje pomaže da se pokaže da li razlike između muškaraca i žena ostaju vidljive na istom nivou ranjivosti, ili sama ranjivost bolje objašnjava gdje se njihova iskustva i situacije počinju razlikovati.

U ovom dijelu je ranjivost je definisana kroz samoprocjenu ispitanika o njihovom statusu ranjivosti na skali od nula do deset, na kojoj 0 znači „Ne smatram da pripadam nijednoj ranjivoj grupi“, a 10 znači „Identifikujem se kao pripadnik/ca jedne od ranjivih grupa u svojoj zajednici“. Prije nego što su dali odgovor, učesnicima je pruženo objašnjenje ranjivosti, te su pozvani da razmotre da li pripadaju nekoj ranjivoj grupi na osnovu karakteristika ili okolnosti koje ih mogu izložiti većem riziku od isključenosti ili nepovoljnog položaja. To može uključivati, između ostalog, ekonomske poteškoće, invaliditet, raseljenost, pripadnost manjinama, društvenu isključenost, političku marginalizaciju, izloženost traumama i druge oblike nesigurnosti. Shodno tome, ova mjera obuhvata vlastitu procjenu ispitanika o tome da li pripadaju nekoj ranjivoj grupi, zasnovanu na navedenom zajedničkom razumijevanju, a ne na eksterno dodijeljenoj ili objektivnoj klasifikaciji. Za potrebe ove analize, odgovori su grupisani u tri kategorije: ispitanici koji su odabrali 0 ili 1 klasifikovani su kao kategorija koja nije ranjiva (54% uzorka), vrijednosti od 2 do 6 tumačene su kao umjerena ranjivost (35% uzorka), a vrijednosti od 7 do 10 kao visoka ranjivost (11% uzorka).

Slika 19. Skorovi u analitičkim dimenzijama prema rodu i ranjivosti

ANALITIČKA DIMENZIJA	INDIKATORI	SKOROVI						
		Ukupni uzorak	Žene – visoka ranjivost	Muškarci – visoka ranjivost	Žene – umjerena ranjivost	Muškarci – umjerena ranjivost	Žene – nisu ranjive	Muškarci – nisu ranjivi
Sigurnost i pristup	• Ekonomska sigurnost	5,6	4,5	4,6	5,3	5,3	5,9	6,1
	• Ekonomske mogućnosti	4,2	4,5	4,9	4,3	4,6	3,9	4,1
	• Lična sigurnost	6,4	5,9	5,6	5,8	6,4	6,6	7,2
	• Pristup lokalnim građanskim i prostorima u zajednici	6,3	6,4	5,5	6,0	5,9	6,9	6,2
	• Pružanje usluga	5,7	4,8	5,1	5,4	5,2	6,2	6,0
Psihološko blagostanje	• Mentalno blagostanje	7,7	6,4	6,6	6,7	7,2	8,4	8,5
	• Agresivnost	3,0	3,5	3,8	3,2	3,8	1,7	3,1
Društvena inkluzija	• Marginalizacija	1,8	3,1	2,8	2,6	2,8	0,9	0,9
	• Grupne frustracije	2,6	3,9	3,7	3,3	3,3	1,8	2,0
Progresivni stavovi	• Društvena tolerancija	7,0	6,7	6,8	6,9	6,6	7,6	7,0
	• Način razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti	6,8	7,2	6,4	6,9	6,2	7,9	6,5
	• Podrška ljudskim pravima	6,8	7,4	6,5	6,7	6,8	7,1	6,3

U dimenziji sigurnosti i pristupa, nivo ranjivosti ima snažniji efekat od roda. Kombinacija roda i ranjivosti općenito ne pruža značajan dodatni kontekst. Ranjivije grupe iskazuju lošije rezultate u pogledu ekonomske sigurnosti, lične sigurnosti i pružanja usluga. Indikator mogućnosti zapošljavanja ne pokazuje primjetne razlike prema rodu ili nivou ranjivosti, bilo zasebno ili u kombinaciji. Jedini indikator kod kojeg se može uočiti manja razlika povezana s rodom i ranjivošću jeste pristup lokalnim građanskim i prostorima u zajednici. U ovoj oblasti, žene s visokim nivoom ranjivosti pokazuju nešto niži nivo pristupa od muškaraca sa istim nivoom ranjivosti (5,5 među ženama u poređenju sa 6,4 među muškarcima). Sveukupno, ovi nalazi ukazuju na to da bi intervencije usmjerene na poboljšanje ishoda u pogledu sigurnosti i pristupa mogle imati više koristi od rješavanja pitanja percipirane ranjivosti nego od usmjeravanja samo na rod, uz prepoznavanje činjenice da se visoko ranjive žene mogu suočavati s dodatnim preprekama u pristupu lokalnim građanskim i prostorima u zajednici.

Dimenzija psihološkog blagostanja ne pokazuje jasne razlike na osnovu kombinacije ranjivosti i roda u indikatoru mentalnog blagostanja. Istovremeno, određeni obrasci mogu se uočiti u nivou agresivnosti. Među ženama, agresivnost raste s ranjivošću, dok među muškarcima ostaje relativno stabilna bez obzira na nivo ranjivosti. To znači da ranjivost intenzivira agresivnost prvenstveno među ženama. Istovremeno, među muškarcima se nivo agresivnosti ne može objasniti nivoom ranjivosti; stoga, samo smanjenje ranjivosti možda neće biti dovoljno za rješavanje pitanja agresivnosti među muškarcima, te mogu biti potrebne dodatne psihosocijalne i bihevioralne intervencije, te intervencije u oblastima rješavanja sukoba ili društvenih normi.

U okviru društvene inkluzije, raščlanjivanje prema nivou ranjivosti i rodu ne otkriva nikakve jasne dodatne razlike u pogledu marginalizacije ili grupnih frustracija. Ispitanici s višim nivoima ranjivosti općenito iskazuju više nivoe kod oba indikatora, a ovaj obrazac uočava se i među muškarcima i među ženama.

Dimenzija progresivnih stavova ne pokazuje značajne razlike kada se rod i ranjivost posmatraju zajedno. Ovo se razlikuje od obrazaca uočenih u prethodnim odjeljcima prilikom analize roda u kombinaciji sa etničkom pripadnošću ili dobi. Društvena tolerancija i način razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti ne pokazuju jasne razlike koje se mogu objasniti kombinovanim uticajem roda i ranjivosti. Kada je riječ o stavu o rodnoj ravnopravnosti, muškarci iskazuju niži nivo podrške rodnoj ravnopravnosti u odnosu na žene, bez obzira na nivo ranjivosti; međutim, ova razlika nije specifična ni za jednu određenu ranjivu grupu. Posmatrani zajedno, ovi nalazi ukazuju na to da percipirana ranjivost ne mijenja značajno rodne razlike u progresivnim stavovima. Za razliku od dobi i etničke pripadnosti, čini se da ranjivost ima ograničeniju ulogu u oblikovanju ovih stavova, što ukazuje na to da demografski faktori i faktori povezani s identitetom mogu biti značajniji prilikom osmišljavanja intervencija za promovisanje progresivnih stavova.

Podrška ljudskim pravima pokazuje nešto više varijacija, ali te razlike ne čine dosljedan ili značajan obrazac. Muškarci sa niskim i visokim nivoima ranjivosti iskazuju niže nivoe poštivanja ljudskih prava u odnosu na žene sa istim nivoom ranjivosti. Međutim, ove razlike više nema kod osoba sa srednjim nivoom ranjivosti.

Općenito, nalazi ukazuju na to da je percipirana ranjivost važan međusektorski faktor koji oblikuje iskustva ispitanika u pogledu sigurnosti, blagostanja i uključenosti. Viši nivoi percipirane ranjivosti dosljedno su povezani s lošijim rezultatima u pogledu ekonomske sigurnosti, lične sigurnosti, pružanja usluga, mentalnog blagostanja, marginalizacije i frustracija, što naglašava važnost pristupa osjetljivih na ranjivost u ovim oblastima. Nasuprot tome, percipirana ranjivost ima ograničeniju ulogu u objašnjavanju razlika u progresivnim stavovima, što uključuje i način razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti, gdje se čini da su rod, dob i etnička pripadnost značajniji faktori diferencijacije. Ovi nalazi ukazuju na to da, iako je rješavanje pitanja percipirane ranjivosti važno za poboljšanje ishoda u pogledu sigurnosti i blagostanja, napori na promovisanju progresivnih stavova i rodne ravnopravnosti vjerovatno zahtijevaju pristupe prilagođene demografskim faktorima i faktorima povezanim s identitetom koji oblikuju ove stavove.

Poglavlje 3.

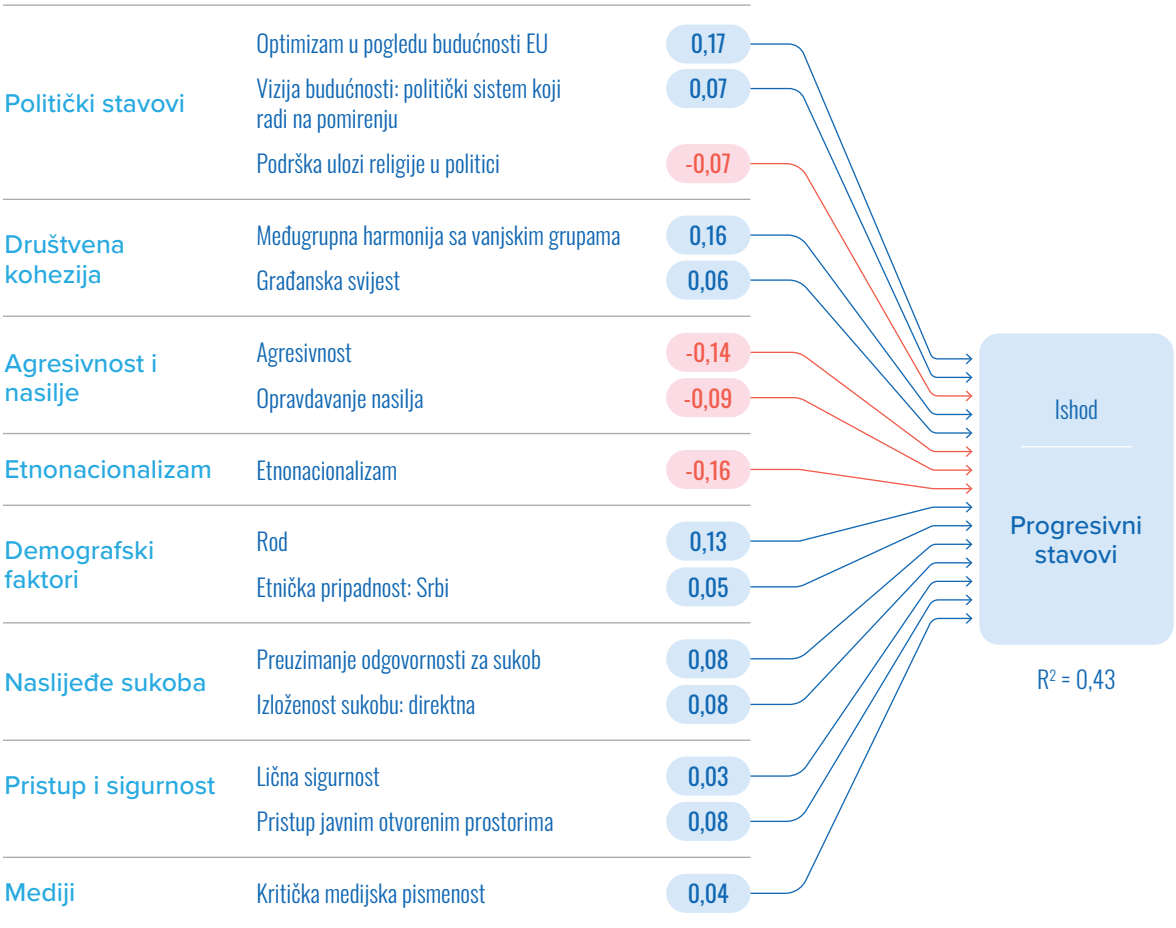
Pokretači progresivnih stavova

Poglavlje 3.
Pokretači progresivnih stavova

Kako bi se otišlo dalje od deskriptivne analize i bolje razumjeli faktori koji oblikuju progresivne stavove u BiH, napravljen je prediktivni model u kojem su Progresivni stavovi postavljeni kao ishodna varijabla. Progresivni stavovi predstavljaju kompozitni indikator koji se sastoji od Društvene tolerancije, Načina razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti i Podrške ljudskim pravima, čime se obuhvataju širi stavovi prema uključenosti, ravnopravnosti i vrijednostima zasnovanim na pravima.

Slika dole ističe ključne pokretače progresivnih stavova, te prikazuje indikatore koji su statistički značajni u odnosu na ishod, kao i smjer i relativnu

Slika 20. Regresijski model Progresivnih stavova u BiH, koji prikazuje statistički značajne pokretače grupisane tematski i poredane prema redoslijedu utjecaja, zajedno s njihovim relativnim smjerom (tj. negativnim naspram pozitivnog – „-ve vs. +ve“) i jačinom odnosa (tj. beta-koeficijentom).

Statistički neznačajni indikatori

- Ukupna izloženost nacionalističkim narativima
- Urbanost
- Dob
- Ukupna marginalizacija
- Inkluzivni građanski identitet
- Osjećaj građanske dužnosti
- Povjerenje u državne institucije
- Saradnja u zajednici
- Ekonomska sigurnost
- Mentalno blagostanje
- Grupne frustracije

snagu njihovih efekata. Plave strelice i pozitivni koeficijenti prikazuju faktore povezane s višim nivoom progresivnih stavova, što znači da su viši nivoi ovih indikatora povezani s progresivnijim stavovima. Nasuprot tome, crvene strelice i negativni koeficijenti predstavljaju faktore povezane s nižim nivoom progresivnih stavova. Veličina koeficijenta ukazuje na relativnu jačinu svakog odnosa, pri čemu veće vrijednosti ukazuju na snažnije efekte. Indikatori koji su navedeni kao statistički neznačajni nisu pokazali smislen nezavisan odnos sa progresivnim stavovima u ovom modelu. Model objašnjava 43% varijanse ishoda (R^2 = 0,43)[12], što upućuje na njegovu eksplanatornu moć. Ova vrijednost premašuje konvencionalne pragove za veliki efekat u istraživanjima u društvenim naukama[13] i u skladu je sa vrijednostima R^2 zabilježenim u recenziranim studijama uporedivih bihevioralnih ishoda i ishoda povezanih sa stavovima.

Nalazi pokazuju da progresivne stavove u BiH oblikuje kombinacija faktora, što uključuje političke stavove, društvenu koheziju, individualne stavove, sigurnost, iskustva iz sukoba i demografske faktore. Budući da su mladi muškarci u dobi od 18 do 35 godina u odnosu na druge grupe zabilježili niže rezultate u pogledu progresivnih stavova, napravljena je procjena u sklopu zasebnog prediktivnog modela kako bi se ispitalo da li različiti faktori utiču na njihove stavove. Analiza je pokazala da progresivne stavove među mladim muškarcima pokreću isti faktori kao i u ukupnom uzorku. Drugim riječima, ono isto što pojedinca u BiH čini progresivnijim takođe i mlade muškarce čini progresivnijim. Ovo ukazuje na to da na mlade muškarce ne utiču drukčiji pokretači; i oni bilježe nepovoljnije rezultate u pogledu istih faktora koji oblikuju progresivne stavove u cjelokupnoj populaciji. Naprimjer, mladi muškarci iskazuju više nivoe etnonacionalizma, koji predstavlja jedan od najsnažnijih negativnih prediktora progresivnih stavova. Budući da su pokretači konsistentni u oba modela, naredni će se odjeljci fokusirati na model ukupnog uzorka i utvrditi ulazne tačke zasnovane na dokazima za jačanje progresivnih stavova u BiH, uz isticanje implikacija ovih nalaza za politike i programe usmjerene na mlade muškarce. Pokretači povezani s političkim stavovima, društvenom kohezijom i etnonacionalizmom imaju najsnažniji uticaj na progresivne stavove. U okviru tematske grupe političkih stavova, optimizam u pogledu budućnosti EU (0,17) predstavlja najsnažniji pozitivni prediktor u modelu. Ovo ukazuje na to da ispitanici koji su optimističniji u pogledu budućnosti EU takođe imaju tendenciju da više iskazuju progresivne stavove i stavove zasnovane na pravima. Iako ovu povezanost ne treba tumačiti kao uzročnu, ona ukazuje na to da su perspektive koje su usmjerene na budućnost i u vezi sa integracijom u EU i reformama usko povezane sa progresivnim stavovima.

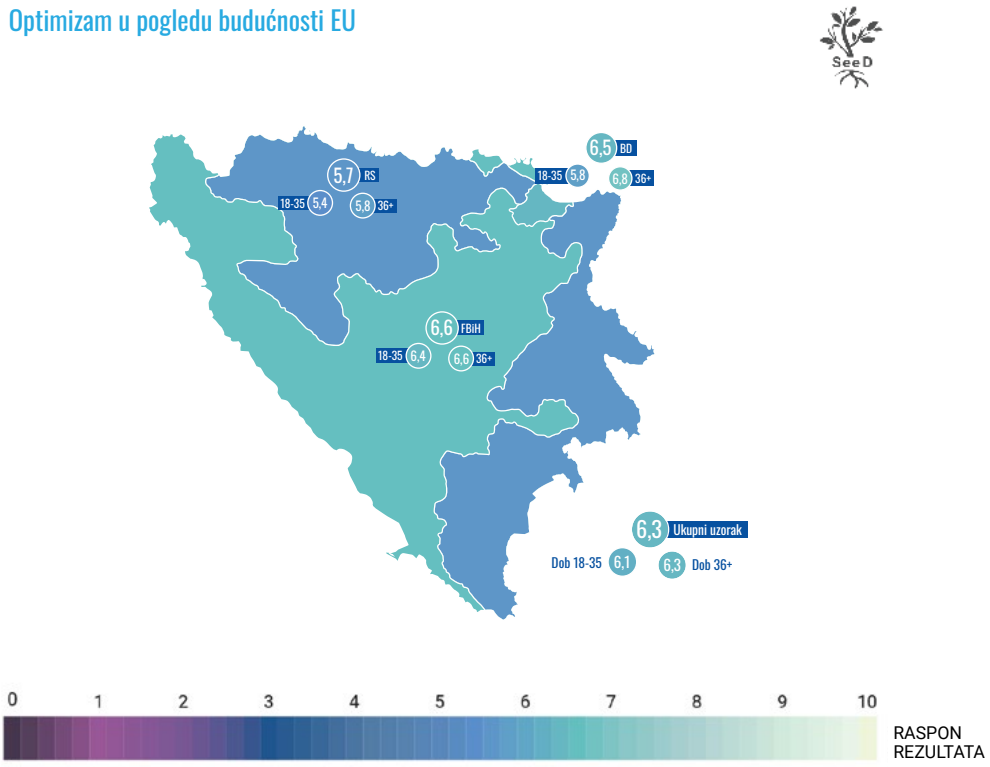
S obzirom na snažnu povezanost između optimizma u pogledu budućnosti EU i progresivnih stavova, korisno je ispitati gdje je i među kojim grupama optimizam u pogledu EU niži kako bi se identifikovale potencijalne ulazne tačke za programske aktivnosti. Toplinska mapa dole prikazuje rezultate za optimizam u pogledu budućnosti EU na nivou entiteta i ističe jasno odstupanje između Republike Srpske i Brčko distrikta s jedne strane, i Federacije BiH s druge strane. U poređenju sa FBiH i BD, optimizam u pogledu budućnosti EU značajno je niži u Republici Srpskoj, sa skorom od 5,7. Drugi bitan nalaz je da u Brčko distriktu, u kojem je ukupni nivo optimizma u pogledu EU visok, mladi bilježe značajno niže rezultate od osoba u dobi od 36 godina i više, kao i niže od ukupnog rezultata za cjelokupni uzorak. Ovi nalazi ukazuju na to da bi programske aktivnosti usmjerene ka budućnosti, zasnovane na pravima i povezane s reformama mogle biti posebno relevantne za ove grupe, umjesto da se implicira da bi puko povećanje optimizma u pogledu EU nužno ojačalo progresivne stavove.

U skladu sa nalazom da Republika Srpska bilježi niže rezultate od Federacije BiH i Brčko distrikta, među tri konstitutivna naroda Srbi bilježe najniže rezultate u pogledu optimizma prema EU, sa skorom od 5,3, u poređenju sa 6,9 kod Bošnjaka i 6,2 kod Hrvata. Slika dole prikazuje frekvencije na nivou pojedinačnih stavki za optimizam u pogledu budućnosti EU, gdje se jasno može uočiti trend izraženijeg skepticizma među Srbima kako prema ishodu mogućeg pristupanja BiH EU tako i prema budućem pravcu razvoja EU, pri čemu se manje od polovine Srba slaže da će većina sektora u BiH imati koristi od pristupanja, u poređenju sa 60% Hrvata i 72% Bošnjaka.

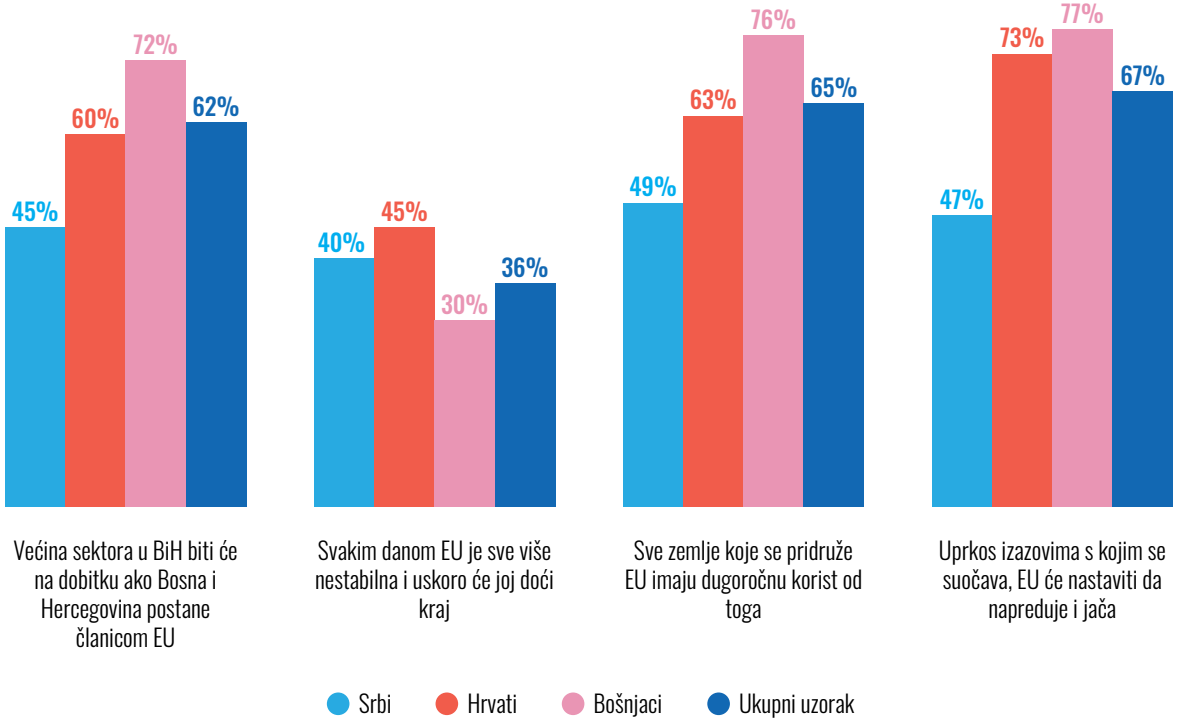
12 Prikazani su standardizovanii beta-koeficijenti. Analitički N = 3.170. Koeficijenti predstavljaju očekivanu promjenu progresivnih stavova izraženu u standardnim devijacijama, povezanu s promjenom svakog prediktora za jednu standardnu devijaciju, uz kontrolu svih ostalih varijabli u modelu.

13 Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.

Slika 21 Toplinska mapa za Optimizam u pogledu budućnosti EU, raščlanjen po entitetima i BD i po dobi

Slika 22 Frekvencije Optimizma u pogledu budućnosti EU, raščlanjene prema etničkoj pripadnosti („donekle se slažem“ + „veoma se slažem“)

Kada se podaci raščlane prema rodu i etničkoj pripadnosti, značajne razlike u optimizmu u pogledu budućnosti EU pojavljuju se samo kada se razmatra intersekcija roda i etničke pripadnosti. Muškarci srpske nacionalnosti izdvajaju se kao najmanje optimistična podgrupa, sa skorom od 4,8, u poređenju sa 5,7 kod Srpkinja i vrijednostima iznad 6,0 kod svih bošnjačkih i hrvatskih podgrupa. Ovo muškarce srpske nacionalnosti pozicionira kao posebno relevantnu ciljnu grupu za aktivnosti usmjerene na jačanje optimizma u pogledu budućnosti EU.

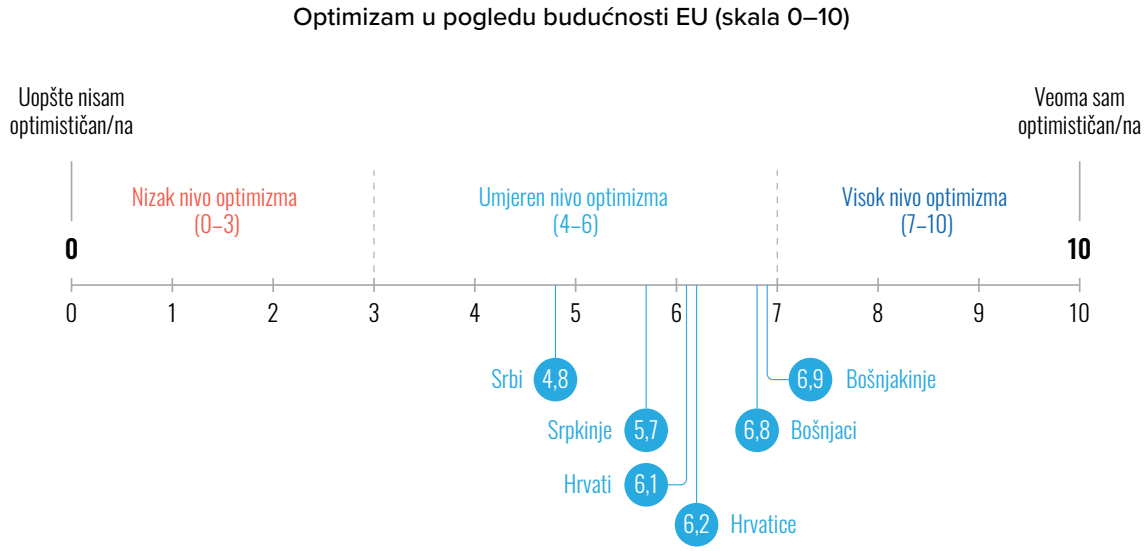
Nadalje, u okviru tematske grupe Političkih stavova, i uz manje veličine efekta nego kod Optimizma u pogledu budućnosti EU, Vizija budućnosti: politički sistem koji radi na pomirenju (0,07) pozitivno predviđa progresivne stavove. To znači da je veća vjerovatnoća da će osobe koje snažnije podržavaju reformu političkog sistema radi podsticanja veće saradnje, kohezije i pomirenja među svim etničkim grupama imati viši nivo progresivnih stavova. S druge strane, podrška ulozi religije u politici (-0,07) povezana je s nižim nivoom progresivnih stavova, što ukazuje na to da je snažnija podrška uticaju religije na donošenje političkih odluka povezana s relativno nižom podrškom inkluzivnim vrijednostima.

Društvena kohezija sa Međugrupnom harmonijom sa vanjskim grupama je druga po snazi tematska grupa (0,16), te se izdvaja kao jedan od najsnažnijih pozitivnih pokretača u modelu. Ovo ukazuje na to da su veća otvorenost, povjerenje i pozitivni odnosi s osobama izvan vlastite etničke grupe usko povezani sa višim nivoima tolerancije, stavovima usmjerenim na ravnopravnost i podrškom ljudskim pravima. Iako međugrupna harmonija predstavlja snažan pokretač progresivnih stavova na nivou ukupnog uzorka, bitno je napomenuti da ranija analiza podgrupa nije utvrdila statistički značajne razlike među dobnim ili rodnim grupama. Ovo ukazuje na to da otvorenost prema vanjskim grupama igra važnu ulogu u oblikovanju progresivnih stavova u cjelokupnoj populaciji, iako su nivoi međugrupne harmonije i dalje konsistentni kod svih demografskih grupa.

U okviru tematske grupe Društvene kohezije, Građanska svijest (0,06) također pozitivno predviđa progresivne stavove, iako uz manju veličinu efekta, što ukazuje na to da veća svijest o građanskim pitanjima i širim društvenim odgovornostima može pružiti podršku inkluzivnijim stavovima i stavovima zasnovanim na pravima.

Etnonacionalizam (-0,16) izdvaja se kao najsnažniji negativni prediktor progresivnih stavova, što ukazuje na to da su snažniji isključivi stavovi zasnovani na identitetu usko povezani s nižim nivoima društvene tolerancije, podrške ljudskim pravima i rodne ravnopravnosti. Kada se posmatra raščlanjivanje po dobi i rodu, mladi muškarci izdvajaju se kao podgrupa sa najvišim nivoom

Slika 23. Rezultati za Optimizam u pogledu budućnosti EU (skala 0–10), raščlanjeni prema rodu i etničkoj pripadnosti.

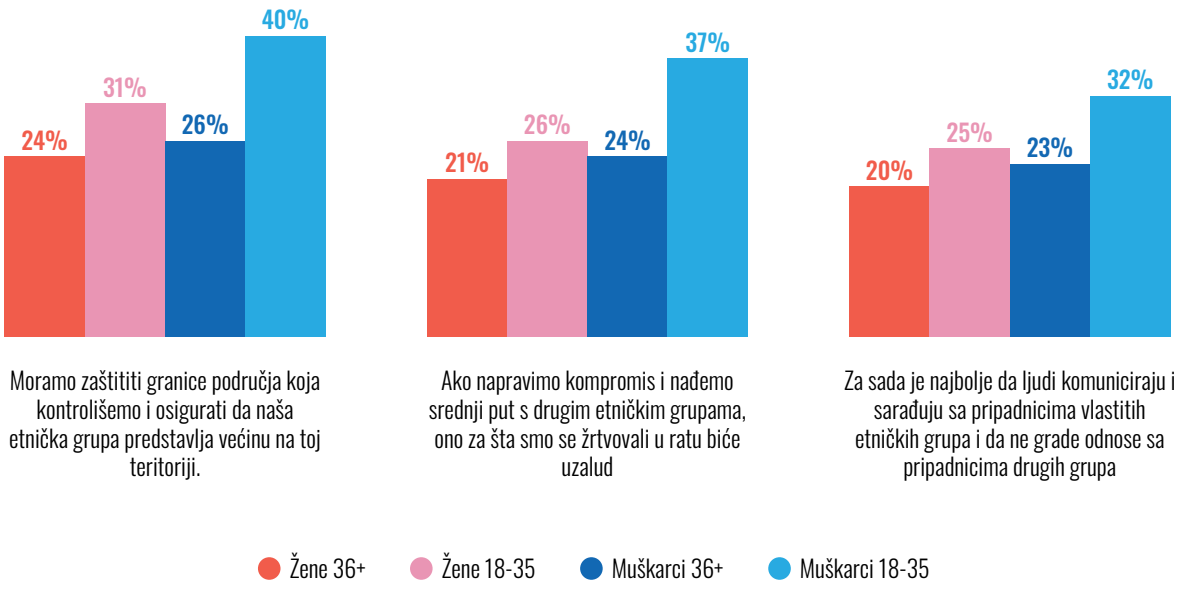

etnonacionalizma, uz skor od 4,6, u poređenju sa 3,9 u ukupnom uzorku, 3,7 kod muškaraca i žena u dobi od 35+ godina i 4,0 kod mladih žena. Ovaj nalaz je konsistentan sa ranijom analizom, koja je pokazala da mladi muškarci takođe iskazuju najniže nivoe progresivnih stavova u okviru nekoliko indikatora. Uzeti zajedno, ovi rezultati ukazuju na to da nam komparativno viši nivoi etnonacionalizma kod mladih muškaraca mogu pomoći da damo objašnjenje za njihove niže nivoe društvene tolerancije, podrške ljudskim pravima i rodne ravnopravnosti, što ovu grupu označava kao bitnu publiku za intervencije kojim se promovišu inkluzivniji i stavovi zasnovani na pravima.

Analiza frekvencija na nivou pojedinačnih stavki dodatno potvrđuje ovaj obrazac. U svim tvrdnjama koje se odnose na etnonacionalizam, mladi muškarci dosljedno iskazuju viši nivo slaganja od svih ostalih grupa prema rodu i dobi, što ukazuje na snažnije prihvatanje isključivih etničkih stavova i rigidnije preferencije prema vlastitoj grupi. Najveći se jaz uočava u stavovima vezanim za teritorijalnu i etničku dominaciju, gdje se 40% mladih muškaraca slaže da *„moramo zaštititi granice područja koja kontrolišemo i osigurati da naša etnička grupa predstavlja većinu na toj teritoriji“*, u poređenju sa 26% muškaraca u dobi od 36+ godina, 31% mladih žena i 24% starijih žena. Iako mlađe žene pokazuju nešto viši nivo slaganja od starijih žena u pogledu ovih stavki, njihovi nivoi su i dalje primjetno niži od nivoa mladih muškaraca i bliži širim trendovima u ukupnom uzorku.

Još jedna tematska grupa sa značajnim negativnim efektima jeste tema Agresivnosti i Nasilja, pri čemu se Agresivnost (-0,14) i Opravdavanje nasilja radi ostvarivanja političkih ciljeva (-0,09) izdvajaju kao neki od najsnažnijih negativnih prediktora progresivnih stavova. Kao što je navedeno u prethodnim poglavljima, nivoi agresivnosti u velikoj mjeri zavisili su od roda i međusobnog djelovanja roda i etničke pripadnosti. Kada se podaci raščlane prema rodu i etničkoj pripadnosti, muškarci bošnjačke nacionalnosti (3,5) i muškarci srpske nacionalnosti (2,9) bilježe više rezultate u odnosu na žene iz tih etničkih grupa. Kod Hrvata (4,5) i Hrvatica (4,8), nema razlika u skorovima za agresivnost, međutim ukupni je nivo agresivnosti značajno viši nego kod drugih etničkih grupa. S obzirom na snažnu negativnu povezanost između agresivnosti i progresivnih stavova, ovi obrasci zahtijevaju dodatno istraživanje kako bi se bolje razumjeli kontekstualni faktori koji mogu doprinijeti uočenim razlikama. Nalazima se ne odražavaju fiksne karakteristike kod bilo koje grupe, već se istim naglašava važnost istraživanja društvenih, političkih i historijskih konteksta koji mogu oblikovati stavove prema agresivnosti prilikom osmišljavanja intervencija za promovisanje progresivnijih stavova.

Slika 24. Frekvencije za Etnonacionalizam, raščlanjene po rodu i dobi (% „veoma se slažem“ + „slažem se“)

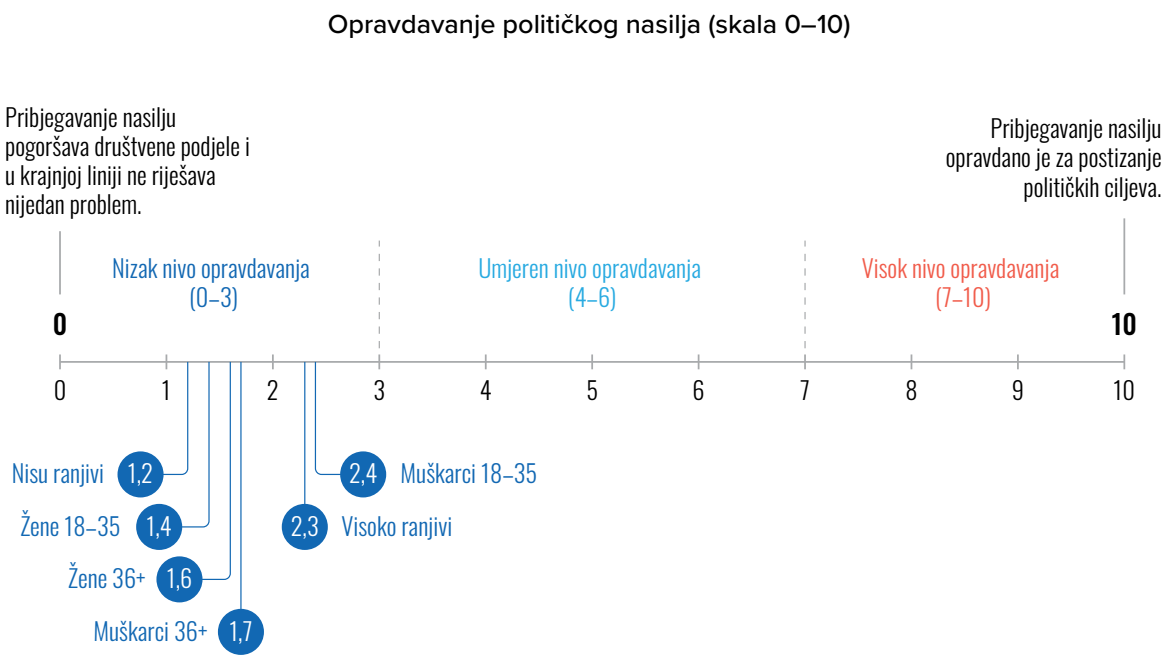

Što se tiče Opravdavanja nasilja, intersekcija roda i dobi igra određenu ulogu kod mlađih muškaraca, koji imaju skor od 2,4, u poređenju i sa starijim muškarcima (1,7) i s mlađim i starijim ženama (1,4 odnosno 1,6). Iako Opravdavanje nasilja nije među najsnažnijim negativnim prediktorima Progresivnih stavova u poređenju sa Agresivnošću i Etnonacionalizmom, ono ipak predstavlja važan prioritet za politike, naročito što se tiče grupa koje imaju komparativno više skorove. Samopercipirana ranjivost takođe utiče na mjeru u kojoj pojedinci opravdavaju upotrebu nasilja radi ostvarivanja političkih ciljeva, pri čemu osobe koje se identifikuju kao visoko ranjive bilježe rezultat od 2,3, u poređenju sa 1,2 kod onih koji se ne identifikuju kao ranjivi. Iako ovi rezultati ostaju na donjem dijelu skale, niži nivoi podrške nasilju su poželjni, što ukazuje na to da i dalje ima prostora za dodatno smanjenje prihvatanja nasilja kao sredstva za ostvarivanje političkih ciljeva.

U okviru Demografskih faktora, Rod (0,13) se očekivano izdvaja kao snažan pozitivni prediktor, potvrđujući ranije nalaze da žene imaju tendenciju iskazivati više nivoe progresivnih stavova od muškaraca. Još jedan prediktor u okviru demografskih faktora je srpska etnička pripadnost (0,05), što ukazuje na to da je, nakon uzimanja u obzir ostalih varijabli uključenih u model, identifikacija kao Srbin povezana s nešto višim nivoom progresivnih stavova. Ovo ne treba tumačiti kao nešto što protivrječi deskriptivnim analizama predstavljenim gore, koje odražavaju razlike uočene kod određenih demografskih podgrupa. Više se radi o tome da prediktivni model procjenjuje nezavisnu povezanost svakog faktora, uz istovremeno uzimanje u obzir ostalih varijabli u modelu kao konstantnih. Komparativno mala veličina efekta takođe ukazuje na to da drugi faktori, poput optimizma u pogledu budućnosti EU, agresivnosti i međugrupne harmonije, imaju snažniju povezanost s progresivnim stavovima.

Nekoliko dodatnih indikatora pojavljuju se kao statistički značajni prediktori progresivnih stavova, iako su njihove veličine efekta komparativno skromne. U okviru sigurnosti i pristupa, pristup javnim otvorenim prostorima (0,08) i lična sigurnost (0,03) pozitivno su povezani sa progresivnim stavovima, što ukazuje na to da osobe koje se osjećaju sigurnije i imaju veći pristup zajedničkim građanskim prostorima mogu biti sklonije iskazivanju otvorenosti i progresivnih stavova.

Slika 25. Skorovi za Opravdavanje političkog nasilja (skala 0–10), raščlanjeni po rodu i dobi, te statusu ranjivosti.

Unutar dimenzije Naslijeđa sukoba, i „Preuzimanje odgovornosti za sukob“ (0,08) i „Izloženost sukobu: neposredna“ (0,08) pozitivno predviđaju progresivne stavove, što ukazuje na to da lično iskustvo sukoba i veća spremnost na priznavanje odgovornosti za sukob mogu biti povezani sa snažnijim stavovima usmjerenim na pomirenje i inkluziju. Ulogom Preuzimanja odgovornosti za sukob u jačanju Progresivnih stavova dodatno se naglašava važnost programa usmjerenih na dijalog, multiperspektivno obrazovanje iz historije i inicijative za pomirenje. Prema ovom nalazu, takve inicijative imaju potencijal da idu dalje od pomirenja i doprinesu jačanju tolerancije i ravnopravnosti u BiH. Nadalje, nalaz koji se odnosi na neposrednu izloženost sukobu treba tumačiti na iznijansiran način. Osobe koje su direktno iskusile sukob možda su razvile drugačije perspektive o suživotu, pomirenju i ljudskim pravima; međutim, analizom se ne može utvrditi da li sama izloženost sukobu objašnjava ove razlike. Potrebna su dodatna kvalitativna istraživanja kako bi se bolje razumjeli mehanizmi na kojim se temelji ovaj odnos.

Konačno, u okviru Medija, Kritička medijska pismenost (0,04) pozitivno je povezana s progresivnim stavovima, što ukazuje na to da sposobnost kritičkog procjenjivanja informacija i narativa može doprinijeti informisanijim i manje isključivim stavovima. Međutim, Izloženost nacionalističkim narativima nije se pokazala kao značajan pokretač.

I posljednje, za nekoliko indikatora, za koje se prvobitno pretpostavljalo da utiču na Progresivne stavove, ispostavilo se da se nisu pokazali kao statistički značajni pokretači. Oni obuhvataju Izloženost nacionalističkim narativima, Urbanost, Dob, Marginalizaciju, Inkluzivni građanski identitet, Osjećaj građanske dužnosti, Povjerenje u državne institucije, Saradnju u zajednici, Ekonomsku sigurnost, Mentalno blagostanje i Grupne frustracije. Odsustvo značajnih efekata vrijedno je pažnje, naročito za indikatore poput ekonomske sigurnosti, u vezi kojih se očekuje da će ekonomska nesigurnost podsticati društveni stres i netoleranciju, čime se snižava nivo progresivnih stavova.[14] To, međutim, ne znači da su ekonomski uslovi nevažni. Ustvari, nalazi ukazuju na to da je njihova povezanost sa Progresivnim stavovima vjerovatno više indirektne prirode. Naprimjer, ekonomske okolnosti mogu oblikovati način na koji ljudi gledaju na svoju budućnost, na povjerenje u institucije ili na svoje općenito blagostanje, što je potom u većoj mjeri povezano sa Progresivnim stavovima.

Još jedan zanimljiv statistički neznačajan indikator jeste Izloženost nacionalističkim narativima iz različitih izvora, od medija do porodice i vršnjaka. Često se pretpostavlja da nacionalistički narativi smanjuju progresivne stavove kroz favorizovanje vlastite grupe i historijsku izuzetnost, što pojedince čini manje tolerantnim prema vanjskim grupama i skeptičnijim prema sistemskim promjenama u društvu.[15] Ovaj nalaz naročito zaslužuje pažnju kada se razmatra zajedno sa Kritičkom medijskom pismenošću, koja se pokazala kao značajan pozitivni pokretač progresivnih stavova, iako je povezana sa skromnom veličinom efekta. Uzeti zajedno, ovi nalazi ukazuju na to da sama izloženost nacionalističkim narativima ne objašnjava razlike u Progresivnim stavovima. Umjesto toga, čini se da je važniji način na koji ljudi procjenjuju i tumače informacije koje primaju. To ne znači da nacionalistički narativi nisu važni, već da njihov uticaj može ovisiti od toga da li im ljudi pristupaju na kritički način.

Sveukupno, nalazi ukazuju na to da bi napori na jačanju Progresivnih stavova u Bosni i Hercegovini trebali biti usmjereni na faktore povezane sa otvorenošću, inkluzijom i perspektivama usmjerenim ka budućnosti. Najsnažniji pozitivni prediktori ukazuju na važnost podsticanja optimizma u pogledu budućnosti, jačanja međugrupne harmonije, promovisanja građanske svijesti i odgovornosti, proširivanja pristupa inkluzivnim građanskim prostorima i podrške kritičkoj medijskoj pismenosti. Istovremeno, najsnažniji negativni prediktori naglašavaju potrebu za rješavanjem pitanja etnonacionalizma, agresivnosti i prihvatanja nasilja, koja su dosljedno povezana sa nižim nivoima Progresivnih stavova. Uzeti zajedno, ovi nalazi pružaju jasan okvir za programsko djelovanje: intervencije bi trebale kombinovati napore na promovisanju inkluzivnih perspektiva usmjerenih ka budućnosti i zasnovanih na pravima sa pristupima koji dovode u pitanje isključive narative, smanjuju agresivne stavove i podstiču mirne oblike građanskog angažmana.

14 International Labour Organization (ILO). (2004). *Economic security strengthens tolerance and happiness as well as growth and development*. Geneva: International Labour Organization. https://www.ilo.org/resource/news/economic-security-strengthens-tolerance-and-happiness-well-growth-and

15 Honnurali, I. (2023). “The Influence of Political Narratives on Public Opinion Formation.” *International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR),* 10(4), 336–341.

Poglavlje 4.
Preporuke

Poglavlje 4.
Preporuke

SCORE je robustan, nijansiran i kontekstualan alat koji se može koristiti za unapređenje postojećih programa ili osmišljavanje novih, kombinovanjem geografskih, demografskih i prediktivnih nalaza, npr. toplinske mape iz SCORE-a mogu se koristiti za utvrđivanje ciljnih lokaliteta (odgovarajući na pitanje „gdje?“), demografsko raščlanjivanje u svrhu utvrđivanja ciljnih grupa (ko) i modele za utvrđivanje ulaznih tačaka sa najvećom vjerovatnoćom ostvarivanja uticaja (kako). Kao i kod širih nalaza o društvenoj koheziji predstavljenih u izvještaju iz SCORE-a o trendovima u Bosni i Hercegovini[16], cilj bi trebao biti da se osmisle intervencije koje stvaraju multiplikativne efekte, pri čemu napredak u jednoj oblasti, poput lične sigurnosti ili građanske svijesti, može pružiti podršku napredovanju u drugim oblastima, što uključuje društvenu toleranciju i stavove o rodnoj ravnopravnosti. Sveukupno, analize u ovom izvještaju pokazuju da rodnu ravnopravnost i intersekcionalnost treba uvesti u glavne tokove programiranja društvene kohezije, ne kao dodatni tematski sloj, već kao ključnu analitičku i praktičnu perspektivu. Uzeti zajedno, **nalazi ukazuju na različite preporuke organizirane u četiri međusobno osnažujuća pravca politika i programskog djelovanja**. Ovi pravci mogu pomoći da se programi rodne ravnopravnosti i inkluzije usmjere ka integrisanim pristupima koji povezuju sigurnost i vladavinu prava, psihosocijalno blagostanje i iscjeljivanje, te progresivne građanske stavove i vrijednosti.

Pravac 1: Jačati ličnu sigurnost i zakon i red.

Nalazi pokazuju da žene, a posebno Bošnjakinje i mlade žene, iskazuju niži nivo lične sigurnosti, naročito u pogledu osjećaja sigurnosti kada hodaju same po noći, osjećaja zaštićenosti od nasilja u svakodnevnom životu i povjerenja u policiju da im može pružiti zaštitu. Pogoršanje percipirane lične sigurnosti među Bošnjakinjama u periodu od 2020. godine izdvaja se kao jedan od najurgentnijih nalaza ovog izvještaja. Ovo nije samo nalaz koji se odnosi na rod, niti samo nalaz koji se odnosi na etničku pripadnost. Riječ je o intersekcionalnom nalazu u kojem konvergencija roda i etničke pripadnosti stvara obrazac nesigurnosti koji nijedna od ove dvije dimenzije ne bi sama otkrila. Ovo pogoršanje u skladu je sa komparativno pesimističnijim rezultatima Bošnjakinja u pogledu osjećaja postignutog napretka, te stoga zahtijeva posebnu pažnju u okviru politika i programa.

Sigurnost u javnom prostoru utiče na mobilnost, učešće, pristup uslugama i stepen u kojem žene mogu ravnopravno učestvovati u građanskom životu i životu zajednice. S obzirom na pogoršanje uočeno među Bošnjakinjama, potrebna su dodatna kvalitativna istraživanja kako bi se bolje razumjela njihova stvarna iskustva u vezi sigurnosti u javnim i privatnim prostorima, percepcije institucionalne zaštite i faktori koji oblikuju ove trendove. Takvi dokazi bi se trebali koristiti za izradu rodno odgovornih programa sigurnosti na pogođenim lokalitetima. Napori na jačanju lične sigurnosti trebaju biti ugrađeni u šire inicijative za prevenciju rodno zasnovanog nasilja, institucionalnu odgovornost u sektoru zakona i reda i sigurnost zajednice. Praktične intervencije na lokalitetima u kojim je nivo lične sigurnosti niži, poput Brčko distrikta, Srebrenice, Mostara i Kantona Sarajevo, mogle bi uključivati:

- Aktivnosti policijskog rada u zajednici[17] kojim se jačaju savezništva između nosilaca obaveza i nosilaca prava kroz redovne mehanizme povratnih informacija između žena, lokalnih vlasti, policije, škola i organizacija civilnog društva, zasnovane na procjenama sigurnosti zajednice pod vodstvom žena i mladih. Ovo treba biti praćeno obukama za službenike agencija za provođenje zakona o intersekcionalnosti i rodno odgovornom policijskom radu, čime bi se nadograđivalo na aktivnosti koje je inicirao OSCE.[18]

16 SeeD & UNDP. (2025). *SCORE indeks: metodološki okvir*. Dostupno na: https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/publications/social-cohesion-bosnia-and-herzegovina
17 https://www.psni.police.uk/about-us/our-strategies-and-vision
18 https://www.osce.org/secretariat/542625

- Ulaganja u mjere sigurnosti u vezi rasvjete i prevoza, naročito kako bi se poboljšala sigurnost pristupnih ruta školama, radnim mjestima i centrima zajednice, u kombinaciji sa adekvatno finansiranim forumima za sigurnost u susjedstvu, odnosno kako bi se pratili incidenti i napredak. Ove aktivnosti se mogu osloniti na međunarodni zbornik dobrih praksi koje je UN Women[19] prikupio iz različitih konteksta, a koje se mogu prilagoditi kontekstu BiH korištenjem podataka iz SCORE-a.

Pravac 2. Smanjiti jaz u pristupu građanskim i prostorima u zajednici

Nalaz koji se odnosi na Pristup lokalnim građanskim i prostorima u zajednici, a to su prostori koji se često koriste za međugrupni kontakt na organski i neutralan način, dodaje važnu dimenziju rodnoj slici u BiH. Muškarci općenito, a posebno muškarci hrvatske nacionalnosti, navode da imaju manje pristupa lokalnim centrima zajednice, sportskim objektima u zajednici, centrima za mlade, javnim prostorima na otvorenom i kulturnim prostorima. Ovaj nalaz ukazuje na to da se rodno osjetljivi programi ne trebaju ograničavati samo na formalne mjere ravnopravnosti ili samo na učešće žena. Oni bi trebali obuhvatati i svakodnevna okruženja u kojim ljudi doživljavaju pripadnost, učešće i život u zajednici.

Niži nivo pristupa kod muškaraca hrvatske nacionalnosti ne treba tumačiti isključivo kao pitanje infrastrukture. Ovo prije može ukazivati na šire barijere građanskom učešću ili na percepciju da postojeći građanski prostori nisu relevantni, pristupačni ili društveno-politički neutralni. Iako bi ovi obrasci mogli biti povezani i sa faktorima poput društvene izolacije, slabe uključenosti u građanski život i viših nivoa agresivnosti, ova analiza ne utvrđuje takve povezanosti, te su potrebna dodatna kvalitativna i lokalna dijagnostička istraživanja kako bi se bolje razumjeli temeljni pokretači. S obzirom na to da se Pristup javnim otvorenim prostorima u prediktivnom modelu pokazao kao pozitivan prediktor Progresivnih stavova, ograničeni pristup ipak može imati posljedične implikacije za društvenu toleranciju, stavove o rodnoj ravnopravnosti i podršku ljudskim pravima. Na lokalitetima na kojim je prisutna koegzistencija nižeg stupnja građanskog pristupa i povišenih nivoa agresivnosti, frustracija i isključivih stavova, dodatna procjena koja će biti specifična za dati kontekst treba poslužiti kao osnova za osmišljavanje intervencija za prostore u zajednici. Ovo ukazuje na to da ulaganje u građanske i prostore na otvorenom treba posmatrati kao dijelom širih programa društvene kohezije, a ne kao da se radi o zasebnom pitanju u vezi opštinske infrastrukture.

Na lokalitetima poput Kantona 10, Zapadnohercegovačkog kantona, Hercegovačko-neretvanskog kantona, Mostara i Stoca, u kojim je pristup građanskim i prostorima u zajednici na nižem nivou, a skorovi iz Agresivnosti viši, praktične intervencije mogle bi uključivati:

- Ne samo procjenjivanje dostupnosti i pristupačnosti, već i neutralnosti i osjećaja vlasništva nad građanskim i prostorima u zajednici među različitim dobnim, etničkim i socio-demografskim grupama. Ove procjene trebaju biti participativne, te trebaju obuhvatati muškarce, žene, mlade, lokalne vlasti, organizacije civilnog društva i neformalne grupe u zajednici.

- Ulaganje u lako dostupne, nepolitizirane prostore i aktivnosti u zajednici koji privlače muškarce koji možda ne učestvuju u konvencionalnim programima organizacija civilnog društva. Npr. dijalog kroz sportske aktivnosti, radionice za razvijanje praktičnih vještina, međugeneracijske aktivnosti i projekti unapređenja zajednice. Modeli poput Men's Sheds („Muške šupe")[20] i The Talk Club („Klub za razgovor")[21] u Engleskoj, te PeacePlayers („Igrači za mir") u Sjevernoj Irskoj pokazuju kako se aktivnosti u okviru rekreativnih prostora i sporta mogu koristiti za izgradnju odnosa među podijeljenim zajednicama, smanjenje izolacije i podršku društvenom blagostanju.[22]

19 UN Women (2020) Available at: https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/06/good-practices-in-gender-responsive-evaluations
20 Wilson, N. J., & Cordier, R. (2013). A narrative review of Men's Sheds literature: Reducing social isolation and promoting men's health and well-being. *Health & Social Care in the Community, 21*(5), 451–463. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23343146/
21 https://talkclub.org/
22 https://peaceplayers.org/northern-ireland/

Pravac 3: Rješavati jaz u progresivnim stavovima mlađih muškaraca

Jedan od najbitnijih nalaza u ovom izvještaju je da kod mlađih muškaraca postoji konsistentan jaz u Progresivnim stavovima. Muškarci u dobi od 18 do 35 godina dosljedno bilježe niže rezultate u odnosu na sve ostale rodno-dobne grupe u pogledu Društvene tolerancije, Načina razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti i Podrške ljudskim pravima, što uključuje i stavove prema LGBTQI osobama, Romima, Jevrejima, izbjeglicama, stranim radnicima i ljudima drugačijeg etničkog i vjerskog porijekla. Mlađi muškarci takođe u manjoj mjeri podržavaju političko liderstvo žena, jednak pristup mogućnostima zapošljavanja, reproduktivnu autonomiju, slobodu okupljanja i druge osnovne principe zasnovane na pravima. Ovo nisu marginalne razlike. Mlađi muškarci također iskazuju najviše nivoe etnonacionalizma, a koji je identifikovan od strane prediktivnog modela kao jedan od najsnažnijih negativnih pokretača progresivnih stavova.

Ovaj obrazac se poklapa sa trendovima uočenim širom Evrope i dalje, gdje se povećava ideološko razilaženje i razilaženje u vrijednostima između mlađih muškaraca i starijih generacija, kao i između mlađih muškaraca i mlađih žena.[23] U BiH je ovo razilaženje dodatno pojačano postkonfliktnim naslijeđima, etnonacionalističkim narativima, ekonomskim frustracijama, online ekosistemima vršenja uticaja i ograničenim strukturnim putevima za građansko učešće. Ovo nosi implikacije za međugeneracijske odnose, porodičnu koheziju, demokratsku zastupljenost, međugrupnu harmoniju i dugoročnu izgradnju mira.

Ovaj se nalaz treba smatrati prioritetom za programiranje društvene kohezije, ali bez stigmatiziranja mladih muškaraca kao rizične grupe. Njime se prije ukazuje na to da mlađi muškarci mogu biti više izloženi i prijemčiviji restriktivnim rodnim normama, isključivim narativima zasnovanim na identitetu, porukama protiv prava, te oblicima društveno-političke frustracije koji smanjuju otvorenost prema pluralističkim i progresivnim stavovima. Prediktivni model pruža jasan put za intervencije: reforme u vezi sa EU, građanska svijest i preuzimanje odgovornosti za sukob pojavljuju se kao polazne tačke, dok etnonacionalizam, agresivnost i opravdavanje nasilja predstavljaju duboko ukorijenjene, ali ne i nepromjenjive barijere.

Tamo gdje SCORE identifikuje niske skorove za Progresivne stavove, treba kombinovati programe koji njeguju građansku svijest, stimulišu reflektivne javne debate i podržavaju multiperspektivne socioterapijske aktivnosti sa ulaganjima u infrastrukturu zajednice kojim se promoviše kontakt, saradnja i zajednička odgovornost za lokalno blagostanje.

Praktične intervencije na lokalitetima u kojima su Progresivni stavovi na nižem nivou (tj. Kanton 10, Zapadnohercegovački kanton, Hercegovačko-neretvanski kanton, Brčko distrikt, Mostar i Stolac) trebaju uključiti mlađe muškarce kao partnere u izgradnji inkluzivnijeg društva kroz:

- Programe razvoja vještina iz oblasti pozitivnih maskuliniteta, nenasilne komunikacije, medijacije, pregovaranja i kontrole impulsa.[24] Modeli zasnovani na dokazima poput „Programa H“[25] i kurikuluma „Muškost 2.0“ (Manhood 2.0)[26] pokazuju vrijednost strukturirane grupne edukacije, vršnjačke refleksije, kampanja pod vodstvom mladih i praktičnih diskusija o rodnim ulogama, odnosima, nasilju i identitetu. Ovi bi pristupi mogli biti dopunjeni međugeneracijskim dijalogom i mogućnostima za mentorstvo, oslanjajući se na komparativno progresivnije stavove uočene kod starijih muškaraca kako bi se podstakli pozitivni uzori, ohrabrili konstruktivni oblici izražavanja maskuliniteta, te omogućila razmjena iskustava i perspektiva između različitih generacija.

- Programe građanskog obrazovanja i građanstva zasnovanog na pravima koji bi se provodili od strane edukatora i obrazovnih institucija, sportskih i omladinskih klubova, kao i u online prostorima. U okviru ovih programa, trebalo bi izbjegavati moralizirajuće pristupe i usmjeriti

23 Richard Nennstiel, Ansgar Hudde, Is there a growing gender divide among young adults in regard to ideological left–right self-placement? Evidence from 32 European countries, *European Sociological Review*, Volume 41, Issue 6, December 2025, Pages 862–883;
Álvaro Calvo Rodríguez & Mónica Ferrín. (2026) From frustration to radicalization: sexual-affective grievance and modern sexism among young right-wing voters in Spain. *Political Research Exchange* 8:1.

24 Vidjeti: Pérez-Martínez, V. et al. (2021). Positive masculinities and gender-based violence educational interventions among young people: A systematic review. *Trauma, Violence, & Abuse*.

25 https://www.equimundo.org/programs/program-h/

26 https://www.equimundo.org/programs/manhood-2-0/

se na stvaranje održivih mogućnosti za mlade muškarce da ispituju frustracije, identitet, društveni pritisak, političke narative, rodne norme i međugrupne odnose na načine koji su praktični i s kojim se mogu poistovjetiti. Standardi Vijeća Evrope za rad s mladima[27] pružaju korisne smjernice za povezivanje učešća mladih, obrazovanja o ljudskim pravima, demokratskog građanstva i rodno osjetljivih pristupa.

- Iskorištavanje veza između optimizma u pogledu budućnosti EU i Progresivnih stavova. Pristupanje EU, pomirenje i reformske agende zasnovane na pravima mogu pružiti važne temelje za programske aktivnosti u okviru ovog pravca. Javnim komuniciranjem treba povezati reformske procese sa vrijednostima poput rodne ravnopravnosti, pluralizma i društvene tolerancije, a te vrijednosti treba povezati sa opipljivim poboljšanjima u svakodnevnom životu, poput sigurnijih zajednica, pravičnijih mogućnosti i odgovornijih institucija. Tako se može pomoći u pozicioniranju progresivnih vrijednosti kao praktičnih temelja za stabilnije, pravičnije i kohezivnije društvo.

Pravac 4. Ulagati u stavove o rodnoj ravnopravnosti kao međusektorski prioritet izgradnje mira

Analiza za SCORE BiH pokazuje da muškarci konsistentno bilježe niže rezultate od žena u pogledu Načina razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti u svakoj etničkoj grupi, svakoj dobnoj grupi i svakoj kategoriji ranjivosti. Ova konsistentnost analitički je značajna: ona signalizira da stavovi o rodnoj neravnopravnosti nisu proizvod karakteristika određenih podgrupa, već su strukturalna karakteristika načina na koji se rodne norme reproduciraju na društveno-političkom pejzažu BiH.

Obiman korpus istraživanja pokazuje da je rodna ravnopravnost suštinski povezana sa razvijanjem mirnih i kohezivnih demokratskih društava. Komparativne studije dosljedno pokazuju da u zemljama sa višim nivoima rodne ravnopravnosti postoji veća vjerovatnoća da će se sukobi rješavati bez nasilja, kao i veća vjerovatnoća da će se postići trajno mirovno rješenje. Nasuprot tome, zemlje sa izraženijim rodnim jazovima sklonije su i međudržavnim i unutardržavnim sukobima.[28] Ova veza direktno je relevantna za put BiH u izgradnji mira i zahtijeva da programi rodne ravnopravnosti budu u potpunosti integrisani u aktivnosti građanskog obrazovanja i pomirenja.

Programskim aktivnostima u okviru ovog pravca treba proširiti javni diskurs koji kritički promišlja o rodnim normama, podržati prepoznavanje uloge žena na izvršnim i visokim pozicijama odlučivanja, te unaprijediti djelovanje žena i njihove kapacitete za donošenje odluka, ali ne kao zaseban pravac djelovanja, već kao sastavni dio inicijativa iz oblasti društvene kohezije, građanskog obrazovanja i izgradnje mira. Ono što s tim u vezi predstavlja praktičnu ulaznu tačku je obuka širokog obima o rodnoj i intersekcionalnoj osjetljivosti za edukatore, socijalne radnike, zdravstvene radnike, opštine, političke stranke, novinare, omladinske klubove i programe podrške poduzetništvu.

Međugeneracijski pristupi koji uključuju muškarce i dječake kao partnere, bez predstavljanja muškaraca kao prepreka, imaju veću vjerovatnoću da će podstaći trajna pomjeranja. Relativno snažniji stavovi o rodnoj ravnopravnosti kod starijih muškaraca i stabilni stavovi uočeni kod žena ukazuju na to da se postojeći uzori i društvene norme mogu identifikovati i pojačati kroz programske aktivnosti. Primjetan pozitivan pomak kod Srpkinja u periodu od 2020. godine predstavlja dodatni signal da je promjena moguća, te da bi kvalitativno istraživanje u cilju razumijevanja pokretača te promjene moglo pružiti pouke i za druge zajednice i lokalitete.

27 Council of Europe, Youth Department (2019). *Gender Matters: A Manual on Addressing Gender-Based Violence Affecting Young People* (2nd ed.). Strasbourg: Council of Europe.; and https://www.coe.int/en/web/youth/youth-work

28 Inglehart, R. & Welzel, C. (2005). Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence. Cambridge: Cambridge University Press. [Chapter 12: Gender Equality, Emancipative Values, and Democracy]; GSDRC (2015). *Gender, statebuilding and peacebuilding*. Birmingham: GSDRC. https://gsdrc.org/topic-guides/gender/gender-statebuilding-and-peacebuilding/

O SCORE-u i partnerima

O SCORE-u i partnerima

SCORE Bosna i Hercegovina

Indeks društvene kohezije i pomirenja (SCORE) je alat za naučna istraživanja i kreiranje politika kojim se mjere stavovi, percepcije i društvene dinamike koji oblikuju društvenu koheziju, pomirenje i otpornost u društvima pogođenim sukobima. SCORE je napravljen 2012. godine na Kipru, u Centru za održivi mir i demokratski razvoj (SeeD), u sklopu partnerstva Razvojnog programa Ujedinjenih nacija (UNDP) i USAID-a, kao alat koji pruža robustan okvir za razumijevanje faktora koji pokreću ili ometaju, između ostalih ishoda iz oblasti mira i razvoja, međugrupnu harmoniju, konstruktivno građanstvo, povjerenje u institucije, te mirne i progresivne stavove. SCORE je više od ankete. Metodologija se temelji na rigoroznom i sveobuhvatnom Okviru sadržaja, participativnom Procesnom okviru i Analitičkom skupu alata, čime se osigurava da rezultati budu u lokalnom vlasništvu, naučno utemeljeni i direktno korisni domaćim i međunarodnim akterima za mir i razvoj, kao i civilnom društvu. Predstavlja kombinaciju participativnih istraživanja, kontekstualne kalibracije, prikupljanja reprezentativnih podataka i naprednih alata za statističku analizu, ne samo kako bi se dijagnosticirali izazovi i prednosti, već i identifikovali putevi sa najvećom vjerovatnoćom ostvarivanja uticaja, čime se omogućava optimalna i ciljana raspodjela resursa. Počevši od 2012. godine, SCORE se provodi u više od 20 zemalja i ostvaruje uticaj na programe zasnovane na dokazima iz oblasti pomirenja, izgradnje mira, otpornosti i inkluzivnog upravljanja. SCORE je postao važan alat za razumijevanje evoluirajućeg društveno-političkog pejzaža Bosne i Hercegovine. SCORE je implementiran po prvi put 2014. godine, ponovljen je 2020. i ponovo proveden 2025. godine, te pruža jedinstvenu bazu dokaza o trendovima i putevima ka snažnijoj društvenoj koheziji. Ciklus iz 2025. godine, zajedno s predstojećim ciklusom iz 2026. godine, provodi se uz podršku Razvojnog programa Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini i sredstvima Kraljevine Danske.

Partneri SCORE-a

Centar za održivi mir i demokratski razvoj (SeeD) međunarodna je neprofitna organizacija sa sjedištem na Kipru, koja djeluje u kontekstima pogođenim sukobima kako bi unaprijedila na dokazima zasnovane participativne pristupe održivom miru, multisistemskoj otpornosti i demokratskom razvoju. SeeD radi sa međunarodnim, državnim i lokalnim akterima za mir i razvoj na osmišljavanju i provođenju rješenja zasnovanih na dokazima i usmjerenih na ljude, sa ciljem izgradnje mirnih, inkluzivnih i održivih društava. Djelujući globalno sa multidisciplinarnim timom akademskih praktičara, SeeD pruža savjetodavnu podršku u vezi politika i programiranja u cilju društvene transformacije, a savjeti se temelje na empirijskom razumijevanju ponašanja pojedinaca, grupa i zajednica. SeeD osmišljava i provodi robusna istraživanja stanovništva, rigorozne alate za procjenu, randomizirana kontrolisana ispitivanja, kao i intervencije u vezi izgradnje mira, mentalnog zdravlja i egzistencijalnih pitanja. Rad SeeD-a temelji se na pristupu „4D“ — *discover* („otkrivanje“), *deliberate* („razmatranje“), *demonstrate* („dokazivanje“) i *deploy* („korištenje“) — koji povezuje generisanje dokaza, izradu participativnih programa, procjene uticaja i odgovorno skaliranje, što akterima za mir i razvoj omogućava da pretoče podatke u djelotvorne politike i programe prilagođene kontekstu.

Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) pruža podršku strateškim inicijativama za jačanje demokratskog upravljanja, promovisanje društvene kohezije i unapređenje održivog razvoja u Bosni i Hercegovini. Kroz partnerstva sa vlastima na državnom, regionalnom i lokalnom nivou, civilnim društvom i privatnim sektorom, UNDP nastoji pomoći BiH da ostvari inkluzivan i otporan rast, da unaprijedi upravljanje usmjereno na građane i vladavinu prava, te da podstakne angažman zajednica u cilju izgradnje mirnog, pravičnog i održivog društva. Ova opredijeljenost reafirmisana je u Programskom dokumentu UNDP-a za Bosnu i Hercegovinu za period 2026.–2030., koji prioritizira tri međusobno povezana područja djelovanja: inkluzivni zeleni rast, razvijanje ljudskog kapitala, te odgovorne institucije i društvena kohezija. Program stavlja poseban naglasak na jačanje povjerenja, promovisanje građanskog angažmana i osnaživanje mladih i žena, kao i na podršku inkluzivnijim i odgovornijim institucijama, čime se društvena kohezija prepoznaje kao centralni stub dugoročne otpornosti i razvojnog puta Bosne i Hercegovine.

Prilozi

Prilozi

Glosar

Tabela dole pruža objašnjenje za indikatore navedene u tekstu. Svaki ispitanik je za svaki od ovih indikatora ostvario skor od 0 do 10.

Pristup lokalnim građanskim i prostorima u zajednici	Stepen u kojem su različiti lokalni građanski i prostori u zajednici (npr. centri u zajednici, sportski objekti, kulturni prostori, prostori na otvorenom, centri za mlade) dostupni i pristupačni na lokalitetu ispitanika.
Pristup javnim otvorenim prostorima	Stepen u kojem su javni otvoreni prostori (npr. parkovi, trgovi) dostupni i pristupačni na lokalitetu ispitanika.
Agresivnost	Stepen u kojem su ispitanici agresivni u svakodnevnom životu, npr. često učestvovanje u sukobljavanjima i tučama, te ljutito reagovanje kada su isprovocirani.
Građanska svijest	Stepen u kojem su ispitanici upoznati s mogućnostima putem kojih se mogu uključiti u donošenje javnih odluka, upoznatost sa strukturama vlasti, te interes za društvena i politička dešavanja u zajednici.
Saradnja u zajednici	Stepen u kojem osoba smatra da ljudi u njenoj zajednici brinu jedni o drugima i sarađuju na rješavanju zajedničkih problema.
Izloženost sukobu: neposredna	Stepen u kojem su ispitanici, odnosno njihove porodice neposredno pretrpili nedaće tokom rata u BiH, što, između ostalog, uključuje fizičke povrede, seksualne napade, zatvaranje, protjerivanje.
Kritička medijska pismenost	Stepen u kojem su ispitanici sposobni kritički procijeniti informacije kojim su izloženi, kako iz medija tako i iz drugih izvora, te donositi odluke zasnovane na dokazima i iskazivati oprez u pogledu tehnika koje medijske kuće potencijalno koriste kako bi uticale na njihovu pažnju i njihovo razumijevanje određenih poruka.
Ekonomske mogućnosti	Stepen u kojem ispitanik smatra da je na njegovom lokalitetu lako pronaći pristojan posao koji ga ispunjava, pri čemu 0 znači da ispitanik smatra da je to veoma teško, a 10 da smatra da je veoma lako.
Ekonomska sigurnost	Stepen u kojem su ispitanici uvjereni da imaju stabilan osnovni prihod, u kojem su sigurni u stabilnost svog stambenog statusa, da imaju određenu ušteđevinu na koju se mogu osloniti ako se dogodi nešto nepredviđeno, te da bi, po potrebi, prihodi njihovog domaćinstva mogli pokriti dodatne troškove poput visokog obrazovanja.
Etnonacionalizam	Stepen u kojem ispitanici podržavaju etnonacionalističku političku ideologiju, koja podrazumijeva isključivu saradnju unutar vlastite etničke grupe, što uključuje zaštitu fizičkih granica kako bi se osiguralo da jedna etnička grupa predstavlja većinu na određenoj teritoriji, kao i njihovu nespremnost da pronađu zajednički jezik sa drugim etničkim grupama.

Izloženost nacionalističkim narativima	Stepen u kojem su ispitanici izloženi mišljenjima koja podržavaju nacionalističke narative (koji se odnose na njihovu etničku grupu) iz različitih izvora, uključujući i društvene mreže, obrazovne prostore, medije, te vjerske ili političke ličnosti.
Vizija budućnosti: politički sistem koji radi na pomirenju	Stepen u kojem ispitanici podržavaju promjenu sistema koja bi omogućila veću saradnju, koheziju i pomirenje među svim konstitutivnim narodima i Ostalim.
Način razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti	Stepen u kojem ispitanici prepoznaju da muškarci i žene imaju jednake dužnosti, prava i sposobnosti da doprinose društvu, te stepen u kojem ne podržavaju tradicionalne rodne stereotipe (npr. „Žene su previše emotivne da bi bile na izvršnim pozicijama“, „Muškarci su bolji političari od žena“, „Žene trebaju tolerisati nasilje kako bi porodica ostala na okupu“).
Grupne frustracije	Stepen u kojem ispitanik smatra da vlast nepravedno postupa prema etničkoj ili društvenoj grupi sa kojom se identifikuje.
Inkluzivni građanski identitet	Stepen u kojem ispitanici prepoznaju postojanje zajedničke kulture, identiteta i načina života svih stanovnika BiH, bez obzira na etničku pripadnost.
Međugrupna harmonija sa vanjskim grupama	Međugrupna harmonija je kompozitni indikator koji se sastoji od međugrupnog povjerenja, pozitivnih osjećaja, društvene bliskosti (što je suprotno od društvene distance) i odsustva društvene anksioznosti. Međugrupnom harmonijom prema vanjskim grupama mjeri se agregatni nivo harmoničnih, horizontalno kohezivnih osjećaja prema vanjskim grupama (npr. Bošnjaka prema Hrvatima i Srbima, Hrvata prema Bošnjacima i Srbima, te Srba prema Bošnjacima i Hrvatima).
Opravdavanje nasilja	Stepen u kojem ispitanici odobravaju upotrebu nasilja radi ostvarivanja političkih ciljeva, odnosno društvenih promjena.
Marginalizacija	Stepen u kojem se ispitanik osjeća društveno isključenim ili diskriminisanim na osnovu određenih društvenih karakteristika (što uključuje nivo obrazovanja i prihoda, rod, vjeroispovijest, seksualnu orijentaciju, etničku pripadnost, političke stavove, te zdravstveno stanje).
Mentalno blagostanje	Ukupni stepen mentalnog blagostanja ispitanika, što uključuje sklonost depresiji, apatiju prema svakodnevnim aktivnostima, izolovanost od drugih ljudi, te sklonost ka traumatskim sjećanjima i snovima.
Optimizam u pogledu budućnosti EU	Stepen u kojem osoba vjeruje da EU napreduje i postaje sve snažnija, te da sve članice EU, kao i njihovi različiti sektori (npr. proizvodnja, poljoprivreda, obrazovanje), dugoročno imaju koristi od članstva.
Lična sigurnost	Stepen u kojem se ispitanici osjećaju zaštićenim od nasilja u svakodnevnom životu, uključujući i u svojoj zajednici, te koliko su uvjereni da policija može pružiti zaštitu u njihovoj zajednici.
Progresivni stavovi	Mjeri stepen u kojem ispitanici podržavaju inkluzivne vrijednosti i vrijednosti zasnovane na pravima koje doprinose društvenoj koheziji. Kombinuje indikatore Društvene tolerancije, Načina razmišljanja o rodnoj ravnopravnosti i Podrške ljudskim pravima, kako bi se izmjerila otvorenost prema diverzitetu, podrška jednakim pravima i mogućnostima, te posvećenost osnovnim slobodama.

Preuzimanje odgovornosti za sukob	Stepen u kojem su ispitanici spremni prihvatiti da tokom rata u BiH pripadnici njihove etničke grupe nisu bili samo žrtve već i počinioci, te da se njihova etnička grupa treba izvinuti za zločine počinjene nad drugim grupama tokom sukoba.
Osjećaj postignutog napretka: općenito	Stepen u kojem ispitanik smatra da je tokom posljednjih pet godina došlo do pozitivnih poboljšanja u različitim društveno-ekonomskim i političkim aspektima života, a što uključuje prava i regionalnu stabilnost.
Pružanje usluga	Stepen u kojem je osoba zadovoljna ukupnim pružanjem javnih usluga koje koristi u svakodnevnom životu.
Društvena tolerancija	Stepen u kojem su ispitanici spremni vršiti interakciju sa pripadnicima različitih društvenih grupa i prihvatiti ih kao dio svoje zajednice (npr. strani radnici, LGBTQ+ zajednica, osobe druge vjeroispovijesti, osobe koje simpatiziraju ekstremističke pokrete).
Osjećaj građanske dužnosti	Stepen u kojem ispitanici vjeruju da obični ljudi mogu ostvariti promjene u Bosni i Hercegovini, njihova spremnost da posvete svoje vrijeme postizanju pozitivnih društvenih promjena, te odgovornost koju osjećaju za budućnost BiH.
Podrška ljudskim pravima	Stepen u kojem ispitanici prepoznaju da su određena prava i slobode neophodni za funkcionalno i kohezivno društvo. Ovo mjerenje obuhvata jednake plate za jednak rad, slobodu izražavanja i vjerovanja, pravo na udruživanje, ličnu autonomiju.
Podrška ulozi religije u politici	Stepen u kojem ispitanik smatra da religija treba imati ulogu u politici. 0 znači da religija ne treba imati ulogu u politici, a 10 znači da religija treba imati veoma snažnu ulogu u politici.

Analitička metodologija

ANOVA	Kako bi se procijenilo da li se prosječni skorovi dvije ili više grupa statistički razlikuju, korištena je analiza varijanse (ANOVA). Pored toga, za procjenu veličine razlika između grupa korištena je mjera veličine efekta (Cohenov d). U ovom izvještaju, razlike između grupa istaknute su kao značajne kada ANOVA pokaže statistički značajnu razliku ($p < 0,05$), a razlika između dvije grupe ima vrijednost Cohenovog d veću od 0,4, što ukazuje na razliku najmanje umjerene veličine. Pri tumačenju rezultata uzima se u obzir i F-statistika, pri čemu veće vrijednosti F (>20) ukazuju na veću varijaciju između grupa u odnosu na varijaciju unutar grupa.
Korelacija	Mjerenje statistički značajne povezanosti između dvije varijable.
Toplinska mapa	Prikazuje srednji skor indikatora za različita geografska područja, čime se ilustruju regionalne razlike.
Regresijska analiza	Statistička tehnika koja se koristi za procjenu načina na koji su različiti prediktori povezani sa ishodnom varijablom, uz kontrolu drugih faktora. Koeficijenti pokazuju smjer i snagu svake povezanosti, dok R^2 pokazuje koliki je dio varijacije ishoda objašnjen od strane modela.

Literatura

Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine. (bez datuma). *Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini.* https://arsbih.gov.ba/english/law-on-gender-equality-in-b-h/

Calvo Rodriguez, A., & Ferrin, M. (2026). From frustration to radicalization: Sexual-affective grievance and modern sexism among young right-wing voters in Spain. "Political Research Exchange, 8"(1).

Cohen, J. (1988). "Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences" (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.

Vijeće Evrope. (bez datuma). "Youth Work." https://www.coe.int/en/web/youth/youth-work

Vijeće Evrope, Odjel za mlade. (2019). "Gender Matters: A Manual on Addressing Gender-Based Violence Affecting Young People" (2nd ed.). Council of Europe.

Equimundo. (n.d.-a). "Manhood 2.0." https://www.equimundo.org/programs/manhood-2-0/

Equimundo. (n.d.-b). "Program H." https://www.equimundo.org/programs/program-h/

GSDRC. (2015). "Gender, Statebuilding and Peacebuilding." https://gsdrc.org/topic-guides/gender/gender-statebuilding-and-peacebuilding/

Honnurali, I. (2023). The influence of political narratives on public opinion formation. "International Journal of Research and Analytical Reviews, 10"(4), 336–341.

Hobolt, S. B., Popa, S. A., & van der Brug, W. (2026). European democracy in action? The 2024 European Parliament elections. "Journal of European Public Policy, 33"(2), 399–414.

Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). "Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence." Cambridge University Press.

International Labour Organization. (2004). "Economic Security Strengthens Tolerance and Happiness as Well as Growth and Development." https://www.ilo.org/resource/news/economic-security-strengthens-tolerance-and-happiness-well-growth-and

Nennstiel, R., & Hudde, A. (2025). Is there a growing gender divide among young adults in regard to ideological left-right self-placement? Evidence from 32 European countries. "European Sociological Review, 41"(6), 862–883.

Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava. (2024, December 30). "Israel's Assault on the Foundations of International Law Must Have Consequences: UN Experts." https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/12/israels-assault-foundations-international-law-must-have-consequences-un

Omer, N. (2024, February 2). Friday briefing: Why the politics of young men and women are drifting further and further apart. "The Guardian." https://www.theguardian.com/world/2024/feb/02/first-edition-gen-z-men-women-political

Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi. (2.5.2023.). „Obukom se jača odgovor krivičnog pravosuđa na nasilje nad ženama i djevojčicama u Bosni i Hercegovini". https://www.osce.org/secretariat/542625

PeacePlayers. (n.d.). "PeacePlayers Northern Ireland." https://peaceplayers.org/northern-ireland/

Perez-Martinez, V., et al. (2021). Positive masculinities and gender-based violence educational interventions among young people: A systematic review. "Trauma, Violence, & Abuse."

Police Service of Northern Ireland. (n.d.). “Our Strategies and Vision.” https://www.psni.police.uk/about-us/our-strategies-and-vision

SeeD i Razvojni program Ujedinjenih nacija. (2025). *SCORE indeks: metodološki okvir*. https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/publications/social-cohesion-bosnia-and-herzegovina

Talk Club. (n.d.). “How Are You? Out of 10?” https://talkclub.org/

UN Women. (2020). “Good Practices in Gender-Responsive Evaluations.” https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/06/good-practices-in-gender-responsive-evaluations

UN Women. (2021). “Country Gender Equality Profile of Bosnia and Herzegovina.” UN Women Bosnia and Herzegovina.

Razvojni program Ujedinjenih nacija. (2024). „Barometar rodne ravnopravnosti: Bosna i Hercegovina“. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/barometar_eng_web_0.pdf

Wilson, N. J., & Cordier, R. (2013). A narrative review of Men’s Sheds literature: Reducing social isolation and promoting men’s health and well-being. “Health & Social Care in the Community, 21”(5), 451–463. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23343146/

